

Hicviyeler
 Hicviyeler
 Hicviyeler
 Hicviyeler

EŞREF

Hicviyeler
 Hicviyeler
 Hicviyeler
 Hicviyeler
 Hicviyeler
 Hicviyeler

Eylemem ölsem de kizbi ihtiyâr,
Doğruyu söyler gezer bir şâirim;
Bir güzel mazmun bulunca, Eşrefâ!
Kendimi hicv eylemezsem kâfirim.

Birinci Basım 1953

İkinci Basım 1955

Üçüncü Basım (genişletilmiş)

Şubat 1970

BİLGİ YAYINEVİ
Sakarya Caddesi 8
Telf. : 17 74 03 - 12 50 67
Yenişehir, Ankara

EŞREF

HİCVİYELER

Hazırlayan: Cevdet Kudret

BİLGİ YAYINEVİ

Kapak Düzeni Ozan SAĞDIÇ

İÇİNDEKİLER

EŞREF (Hayatı, Sanatı, Eserleri) .	7
------------------------------------	---

Kasideler

I. Kaside	21
II. Şah ve Padişah .	27
III. Hasbihâl yahut Esref ve Kemal	35
IV. Zeyl	38
V. Lâzımsa	50
VI. Vâli-i Bitlis .	53
VII. Tercümânı Millet yahut Kaside-i Hürriyyet	57

Gazeller

I.	67
II.	68
III.	69
IV.	70
V.	71
VI.	72
VII.	73

Musammatlar

I. İstimdâd	77
II. Tasvîr-i Ahvâl	82
III. Rüya	88

Kıtalar

I. Deccâl (Birinci Kitap)	95
II. Deccâl (İkinci Kitap)	115
III. Hasbihâl yahut Eşref ve Kemal	126
IV. İranda Yangın Var	129
V. Kuyruklu Yıldız	136
VI. Meclis-i Meb'ûsân .	142
VII. Bergüzâr	154
VIII. Çeşitli Kıtalar	156

E Ş R E F

(HAYATI - SANATI - ESERLERİ)

Eşref, Manisa vilâyetinin Kırkağaç ilçesine bağlı Gelenbe kasabasında, 1846 (rûmî 1263) yılında doğmuştur. Son zamanlarda, Başbakanlık arşivinde bulunarak yayınlanan resmî sicili* sayesinde, hayatının birçok noktaları aydınlanmıştır. Resmî sicilinde, doğum tarihi hakkında şöyle bir kayıt vardır: «1263 (milâdî 1846) senesinde tevellüd eylediği ifade-sine atfen mukaddemâ terceme-i hâline derc edilmiş ise de, bu kerre aynen görölüp iade edilen tezkire-i Osmaniyyesinde 1269 (milâdî 1853) sene-i maliyyesinde tevellüd eylediği anlaşılmakla tashihen tezyil kılındı.» Bu belgeden açıkça anlaşıldığı üzere, Eşref kendi söylediğine göre 1846 yılında doğmuştur. Nüfus kâğıdındaki kaydın 1269 (1853) oluşunu, eskiden doğum tarihlerinin küçük yazdırılmasının halk arasında çeşitli nedenler yüzünden (ihmal, erkek çocukların askere geç gitmelerini sağlamak v.b.) âdeta gelenek haline gelmiş olmasıyla yorumlayabiliriz.

Eşref'in babası, memleketinde Hâfız Ağa diye anılan Usulî-zâde Hâfız Mustafa Efendi'dir; dedesi, Sümbülzade Vehbi'nin *Nuhbe'sini* şerheden Yayaköy'lü Ahmet Efendi'dir; annesinin adı Ârife'dir.

Eşref, ilk öğrenimini memleketindeki «Sıbyan mektebi»nde yapmış, sonra Manisa'da, Hatuniye medresesinde Arapça ve Farsça okumuş ve «hıfz» a çalışmıştır. Gördüğü öğrenim bu kadardır.

İlkin Manisa Tahrirat Kalemine mülâzimlikle girerek memurluk hayatına atılmış (1870), sonra Turgutlu tahrirat

*Resmî Siciline Göre Şair Eşref, Mehmet Zeki Pakalın, «Akademi» dergisi, c. I, sayı: 4, 1946.

kâtipliği, Akçahisar ve Alaşehir malmüdürlüğü (1873 - 1875) gibi görevlerde bulunmuştur. İstanbul'da imtihan vererek üçüncü sınıf kaymakamlık ehliyetnamesi almış (1878), bundan sonra Fatsa, Çapakçur, Hizan, Ünye, Tirebolu, Akçadağ, Garzan, Garbî Karaağaç, Buldan, Kula, Kırkağaç, Daday, Gördüs kaymakamlıklarına tayin olunmuş (1878 - 1900), Gördüs kaymakamı bulunduğu sırada, bazı kimselerle bir fesat kumkuması kurduğuna dair verilen bir «jurnal» üzerine, İzmir'deki evi aranmış, kendisi de, iki arkadaşıyla birlikte tutularak İstanbul'a götürülmüştür (1902), yedi ay tutuklu kalmış, yapılan yargılama sonunda, yanında «evrak-ı muzirre» [zararlı kâğıtlar] bulunmak suçuyla bir yıl hapsine karar verilmiştir. «Evrâk-ı muzirre» denilen şeyler, devrin ileri gelen kimseleri hakkında yazılmış yergiler ile, Damat Mahmut Paşa'nın Avrupa'ya kaçmadan önce gönderdiği mektuplardan ibaretti.) Mahkûmluk süresi olan bir yılı, on gün fazlasıyla tamamladıktan sonra, evine dönmesine müsaade edilerek, polis gözetimi altında İzmir'e gönderilmiştir. Türkiye'de artık barınamayacağını gören Eşref, İzmir'den Mısır'a kaçmış (1903), bir süre Paris, İsviçre ve Kıbrıs'ta kaldıktan sonra yine Mısır'a dönmüş ve Mısır'da yayınladığı *Deccâl*, *İstimdâd*, *Hasbihâl*, *Şah ve Padişah*, *İran'da Yangın Var* gibi eserlerle Abdülhamit istibdadına karşı şiddetli bir mücadeleye girişmiştir.

Meşrutiyet ilân edilince İstanbul'a dönmüş (1908), Meşrutiyet devrinde Kasaba ilçesi kaymakamlığı ve Adana vali muavinliği görevlerinde bulunmuş (1908-1909), memurluğunun lâğvedilmesi yüzünden açıkta kalması üzerine, kendisine «mazuliyet» aylığı bağlanmış (1909); fazla içki düşkünlüğü yüzünden yakalandığı verem hastalığından kurtulamıyarak, Kırkağaç'ta, Bahçıvanpazarı'ndaki evinde veremden ölmüştür (22 mayıs 1912). Mezarı, Kırkağaç'ta istasyon yolu kenarındadır. Mezar taşında, vaktiyle kendisinin yazıp da *Hasbihâl yahut Eşref ve Kemal* adlı eserinde yayınladığı şu kıta kazıdır:

*Kabrimi kimse ziyâret etmesin Allah için,
Gelmesin reddeylerim billâh öz kardaşımı;
Gözlerim ebnâ-yı âdemden o rutbe yıldı kim,
İstemem ben Fâtîha, tek çalmasıınlar taşımı.*

Eşref, hükümetin gidişatını ve devrin ileri gelenlerini yeren kitalarını yazmaya başladığı sıralarda, ilkin hoşgörü ile karşılanmıştır; bu devirde, onun ara sıra Zabtiye Nezareti'nden çağırılarak «İstintak olunmak», bir defasında da, «ba'dema kimseyi hicvetmeyeceğine» dair «şiddetli bir ihtâra uğramak»-tan başka bir baskı görmediğini yine kendi sözlerinden öğreniyoruz.* Fakat zaman geçtikçe idare şiddetini arttırmış, resmî sicilindeki kayıtlardan öğrendiğimize göre: «İşret kullanması, hükümetin vekarını kıracak hareketlerde bulunması v.b.» gibi sebeplerle Fatsa kaymakamlığından (1880) ve «hilâf-ı nizam harekâtından ve sû-i idaresinden dolayı» Tirebolu kaymakamlığından (1887) azledilmiş; bir kere de, «işrete mübtelâsı olması ve tabiat-ı şî'riyyesi dolayısıyla birtakım yolsuzluklarda bulunması v.b.» sebepleriyle, gidemeyeceği Daday ilçesine nakledilerek (1899) istifaya zorlanmış; sonunda «fesat kunkuması kurması» isnadıyle tutuklanmış, ve yanında «evrâk-ı muzırre» bulundurması suçuyla bir yıl hapse mahkûm edilmiştir. Azil ya da nakil sebebi olarak ileriye sürülen «hilâf-ı nizam harekât», «sû-i idare», «tabiat-ı şî'riyyesi dolayısıyla birtakım yolsuzluklarda bulunması» sözleriyle üstü örtülü olarak anlatılan şey hep onun yergi yazmasıdır. Yoksa Eşref'in namuslu ve işinin ehli bir yönetici olduğu üzerine hükümetin pekâlâ bilgisi bulunduğunu, onun resmî sicilinde «iffeti ile beraber nâib-i kazâ ile beyinlerinde peyda olan zıddiyyet...» ve «ahvâl-i mahalliyyeye vukufu ve istikamet ve iktidarı cihetiyle...» gibi kayıtlardan anlıyoruz.

Eşref dört kez evlenmiştir: İlk karısı Gelenbeli Fatma, genç yaşta veremden öldü; sarhoşlukla aldığı ikinci karısı Manisalı Ayşe çok çirkindi, boşayarak ayrıldı;** üçüncü karısı Hatice, kocasından çok sonra öldü (1933); Hatice'nin üstüne aldığı Kıbrıslı Huriye de, evlenmesinden bir yıl sonra veremden öldü. Fatma'dan, Behiye adında bir kızı (ölm. 1326/1910),

**Deccâl*, ikinci kitap 1907, s. 38 - 39

**Bu kadın için: «Dünya benden korktu, ben bu karıdan korktum» demıştır. (bk. Şair Eşref oğlu Mustafa Şatım, *Şair Eşref'in Hayatı*, Kültür basımevi, İzmir 1943, s. 20)

Hatice'den Mustafa Şatım adında bir oğlu ile adını bilmediği-miz bir kızı oldu.

Eşref, Mısır'da bulunduğu sırada, orada çıkarılan *Curcuna* adlı bir mizah gazetesine (sayı: 1, 2 ocak 1906) yazı yardımıyla bulunmuştur; Meşrutiyet'ten sonra, İzmir'de çıkarılan *Edeb Yahu* adlı bir mizah gazetesinin (sayı: 1 - 57, 3 ekim 1324 - 21 kasım 1325) ilk sayılarının üstünde «Başmuharir: Eşref» (sayı: 1 - 12) yazısı vardır; yine bu dönemde İstanbul'da, onun adından yararlanılarak, *Eşref* (sayı: 1 - 26, 5 mart 1325 - 27 ağustos 1325) ve onu sürdüren *Musavver Eşref* (sayı: 1/27 - 26/52, 3 eylül 1325 - 25 şubat 1325) adlı haftalık gazete ve dergiler çıkarılmıştır; bunlardan *Eşref* gazetesinin üstünde «Sermuharriri şair-i meşhur: Eşref» yazısı vardır; *Musavver Eşref* dergisinin üstünde böyle bir not yoksa da, Eşref'in yazılarının üstüne «Sermuharririmiz hazret-i Eşref...» v.b. gibi notlar konmuştur. Bu gazete ve dergilerde eski ve yeni şiirleri çıkmıştır.

*

Eşref, Türk edebiyatının en ünlü yergi [hicviye] şairidir.

Tanzimat edebiyatı şairlerinin çoğu gibi, o da, nazım biçimi, ölçek ve dil bakımından Divan edebiyatı geleneklerine bağlı kalmakla birlikte, konu bakımından eski geleneklerden ayrılmış, Batı uygarlığından gelen birtakım yeni düşünceleri benimseyerek işlemiştir.

Kaside, gazel, özellikle dört dizelik kıta biçimini çok kullanmıştır. Kendi devrinde Türkiye'de artık iyice benimsenmiş bulunan Batı edebiyatından gelme nazım biçimleriyle yazılmış bir tek şiiri dahi yoktur.

Aruzu ustalıkla kullanmış sayılamaz; şiirleri «imâle» ve «zihâf» gibi kusurlarla fazla yüklüdür.

Dili, bütün Divan ve Tanzimat şairlerinde olduğu gibi, yabancı sözcük ve dil kurallarıyla yüklü olmakla birlikte, anlaşılacak kadar ağır değildir. Onun, halk ağzında yaşayan «şaşırdı kaldı», «sürsünler çıkarsınlar», «utanmak yok mudur yahu!», «be vicdansız!», «hamiyyet nerde sen nerde!», «kurtulsun şu millet vesselâm!», «Rabbim akıllar versin!», «aç gözleri toprakla doymak», «can yakmak», «ocak söndürmek», «tüy

dikmek», «*küpü doldurmak*», «*karnı yemine tok*», «*zorla güzellik*», «*eli bayraklı*» v.b. gibi söyleyiş ve deyimlerden hoşlandığı, bunları bol bol kullandığı görülmektedir.

Türk edebiyatında başlangıcından bugüne kadar 'yetişen' hemen bütün şairler hep ciddi şiire önem vermişler; yergi çeşidine ise, ancak yeri geldikçe, arasıra başvurmuşlardır. Eşref ise, yergiden başka şiir yazmayı düşünmemiştir bile. Onun ciddi bir eda ile başlayan şiirlerinin dahi, dönüp dolaşıp yergiye döküldüğü görülmektedir (bk. *Musammatlar, II.; Kıtalar, VII.*)

Divan şiirinde «hicviye» adı verilen yergi, sevilmeyen herhangi bir kimseyi küçültmek amacıyla kaleme alınır. Eşref'in yergileri ise, çoklukla kişisel garazlar için değil, toplumun kötülüklerini göstermek amacıyla yazılmıştır. Onun kişilere çatan yergilerinde dahi, hep bu toplum düşüncesi vardır.

*Ekserî hicvimde ta'yîn-i esâmî eylemem,
Fikr-i mahsûsumca bu hâlin şudur ki mûcibi:
İsterim her bir denîye kaabil-i tatbik olup
Kullanılsın her biri bir numrosuz gözlük gibi.*

kıtası, bu bakımdan çok anlamlıdır. Eşref, memlekete ve halka zararı dokunan her türlü uygunsuz, yolsuz, haksız harekete karşı —bu hareketi kim yaparsa yapsın— hiç çekinmeden kalemiyle mücadeleye girişmeyi bir insanlık ve yurttaşlık görevi biliyordu. Onun türlü vesilelerle değindiği, insan hakları özgürlük, meşrutiyet, eşitlik, Avrupalılaşmak v.b. gibi düşünceler, memlekete Tanzimat'tan sonra giren birtakım yeni kavramlardır. Onu, bu bakımdan, Tanzimat şairlerinin bir izleyicisi saymak yerinde olur.

Kişileri ya da devrin genel gidişini yerme dolayısıyla ele aldığı sorunların başlıcalarından biri «insan hakları»dır.

*Bunun asrında her şahsın hukuku pâ-y-mâl oldu
(Kasideler, IV. 15)*

dizesi bize, «kişinin hukuku» konusunda onun açık bir bilgisi olduğunu gösterir. Halktan vergi almaktaki maksatlardan başlıcasının, «halkın mal, can ve ırzını korumak» (bk. *Kasideler, IV., 61 - 62*) olduğu yolundaki sözlerinde, *Tanzimat Fermanı*'nın etkisi meydandadır. Buna yürekten inanan bir yurttaş olarak;

Abdülhamit devrindeki sürgün (bk. *Kasideler*, II. 41 - 46; IV. 27. 32 vb.), hapis (bk. *Kasideler*, IV. 67; *Kıtalar*, I. 3, 4, v.b.), öldürme (bk. *Kasideler*, III. 5; IV. 68, 79; *Kıtalar*, I. 14, v.b.), mala el koyma, birtakım kimselerin karılarını «irade» ile boşatıp başkalarına verme (bk. *Kasideler*, II. 6 - 11) v.b. gibi hareketlere hiç yılmadan saldırmış, hükümetten belâ gelmesini önlemek için de, ahaliyi aydınlatmaya çalışmıştır. (bk. *Kasideler*, IV. 28 - 30; II. 25; III. 13, 14). İnsan hakları konusunda ele aldığı sorunların en önemlilerinden biri de kadın haklarının korunması isteğidir. Onun, «İngiliz kadınları seçim hakkı isterken bizdeki kızların bir koca beğenmesi bile ayıp sayılıyor; bir kız kendi kocasını kendisi seçse ne olur? Şeriat mı sarsılır?» (bk. *Kasideler*, IV. 16 - 17) yolundaki sözleri, devrine göre çok ileri bir görüşün dile gelişidir.

Eşref'in, memleket yönetiminde en çok özlediği şey, anayasanın yeniden yürürlüğe konması; Millet Meclisi'nin açılması yoluyla Meşrutiyet'in kurulmasıdır.

Usûl-i meşveret olmazsa bir devlet bakaa bulmaz
(*Kasideler*, II. 33)

dizesi, onun bu konuda vardığı sonucu gösterir.

*«Henüz millette yok meşrûtiyyete, dersin, istihkaak»,
Nasıl bilmem ki ayrılmakta vicdânın hakikatten?»*
(*Kasideler*, IV. 71)

beyti ise, «memlekette demokratik idare kurmak için ulusun siyasal eğitiminin henüz yeterli olmadığı» bahanesini ileriye sürerler için uygun bir uyarmadır. Her meşrutiyet idaresinde ortaya çıkan demagoglar ve asalaklar üzerine söylediği:

Parlamentarizmin mantarlarından el-hazer!
(*Kasideler*, VII. 37)

dizesi de, Eşref'in hiç bir düşünceye körü körüne bağlanmadığını, her sistemin iyi yanları kadar kötü yanlarını da görüp sakınmasını bilen uyanık bir adam olduğunu gösterir. Meşrutiyetin tabii bir sonucu olan özgürlük, Eşref'in en çok işlediği temalardan biridir.

Eşrefâ! hürriyyet uğrunda fedâ olsak nola?
(*Gazeller*, VI)

diyerek, bu uğurda en çetin mücadelelere girişmekten sakınmayan şair, çeşitli özgürlükleri sırası geldikçe bir bir ele almıştır. Onun, bu konuda söylediği:

Hem sözü, hem fikri nâsın kontrol altındadır.
(Kıtalar, VIII. 15)

Terakkiyyât-ı mülkûn rûhu serbestî-i matbûât.
(Kasideler, II. 34)

Dışarda şöyle dursun akd-i cem'iyet ahâlîce,
Perişân eyledi meyhânelerde bezm-i rindânı.
(Kasideler, II. 20)

gibi sözlerine birçok şiirlerinde sık sık rastlanabilir.

Eşref, Tanzimat edebiyatının Namık Kemal, Ziya Paşa v.b... gibi başlıca kişilerinin izinde yürüyerek, memleketin ancak Avrupalılaşma sayesinde ilerleyebileceği inancım savunmuştur.

Nasıl zıd olmasın âlemde garbiyyûna şarkıyyûn?
Güneşten hepsini gûyâ ki nûrun mâh almıştır;
Zirâat, ma'rifet, san'at, saâdet şimdi onlarda,
Cehâlet, meskenet, zillet, rezâlet bizde kalmıştır.

kıtasında, düşünce bakımından olduğu gibi, söyleyiş bakımından da Ziya Paşa'nın açık etkisi vardır. Avrupalılaşmak için, eski öğretim kurumlarının yerine Batı usulünde öğretim yapan yeni okullar açılmasından yana olmuştur.

Şimdi birçok tekkeler tembel yatağıdır bütün,
Medrese sâkinleri asker kaçağıdır bütün
(Gazeller, III)

beyti ile, eski tekke ve medreselerin faydasız birer kurum haline geldikleri anlatılmış,

Ahîren en büyük bir mektebi söyle niçin yaktın?
Sebeb yok başka, huylandın Fransızca kırâatten.
(Kasideler, IV. 69)

beyti ile de, Batı dili bilmenin önemi belirtilmiş, bu dillerle öğretim yapan okulların faydasına işaret edilmiştir.

Her türlü ilerleme isteklerine set çekilmesi (bk. *Kasideler*, II. 45, 46; IV. 31, 32, 69; *Kıtalar*, I. 16), ordunun ve donanma-

nın bakımsız halde bırakılması (bk. *Kasideler*, I. 14; IV. 33 - 34, 46; *Kıtalar*, I. 10), yönetim düzeninin bozukluğu yüzünden memleketin parça parça elden çıkması (bk. *Kasideler*, I. 5; IV. 67; *Kıtalar*, I. 22 - 24, 28; III. 4), âsayaşsızlık yüzünden memlekette can ve mal güvenliği kalmaması (bk. *Kasideler*, IV. 62; VI. 4; *Kıtalar*, VIII. 23), Padişah başta olmak üzere, vükelâ ve öteki yöneticilerin ve bütün memurların halkı soymaya çalışması (bk. *Kasideler*, II. 22 - 24, 38; IV. 65; VI. 6, 7, 15; *Kıtalar*, II. 14), rüşvetin alıp yürümesi (bk. *Kasideler*, IV. 26; V. 5; VI. 18; *Kıtalar*, II. 16 - 18), hafiyelik ve jurnalcılığın alabildiğine yaygınlaşması (bk. *Kasideler*, IV. 11 - 14, 20; V. 2, 10; VII. 31; *Kıtalar*, I. 18; VIII. 20), memleketin bakımsız ve harap halde bırakılması ve servetlerin işletilmemesi (bk. *Kasideler*, IV. 57 - 59, 63, 65; VI. 10; *Kıtalar*, I. 38) v.b... onun en çok işlediği toplum dâvalarıdır. Bunların dışında, boşınanlar (bk. *Gazeller*, II. 1), ormanları koruma (bk. *Kasideler*, IV. 45; VII. 10) v.b... gibi daha birçok sorunları ele almıştır ki, bunlar, Eşref'in, kendi devrine göre ne kadar ileri görüşlü bir sanatçı olduğunu gösteren kanıtlardır.

Bizim edebiyatımızda, yerme yolunda yeni bir çığırın en önemli temsilcisi olan Eşref, kimi şiirlerinde ana avrat sövme, cinsel yanaşmayla ve abdest etmekle ilgili küfür ve deyimlerden yararlanma, çiftleşme organlarını adıyla sanıyla söyleme bakımlarından, Divan edebiyatının yerme yönteminden büsbütün kopmuş değildir. Bu yoldaki yergilerini dahi kişisel bir nefretle değil, yine toplumla ilgili sorunlar dolayısıyla söylemiştir (bk. *Kıtalar*, VIII. 17). Bunların çoğu, ayıp sayılan sözlerle örülmüş olmalarına rağmen, güzeldir; Aristophanes'in komedya-larında olduğu gibi Eşref'in yergilerinde de kimi sözlerin açık-saçıklığı, onların bir sanat değeri taşımasına engel değildir. (Ününü biraz da açık-saçık yergilerine borçlu bulunan Eşref'in bu kitaptaki «edepli» şiirleri, onun özellikle açık-saçık yergilerde başarı gösterdiği yolundaki kanıyı sarsacak güçtedir.)

Şiirlerinden bazıları, ünlü kimi manzumeleri tehzil yoluyla yazılmış nazirelerdir: *Hasbihâl* ve *Zeyl*'i (bk. *Kasideler*, III., IV.) Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi*'ne; *Lâzımsa* (bk. *Kasideler*, V.) redifli şiir, yine Namık Kemal'in aynı redifle yazılmış ünlü gazeline; Bahriye Nazırı Hasan Paşa hakkındaki kıta

(bk. *Kıtalar*, II. 9), Ziya Paşa'nın *Terkib-i Bend*'inin son bendine naziredir.

İstibdat devrinde olduğu gibi, Meşrutiyet devrinde de, her türlü kanunsuzluğa karşı kalemini bir silâh gibi kullanmaktan çekinmeyen Eşref, yaşadığı çağda, özgürlükten yana olanlarca derin bir sevgi ve saygı ile karşılanmıştır. Yergileri, her sınıf halk arasında hızla yayılmıştır.

Gerek o devirde, gerek daha sonra, onun çığırını yürütmek isteyenler, memleketin alinyazısıyla ilgili, özgürlük, eşitlik, adalet, uygarlık, ilerleme, insan sevgisi v.b. gibi birtakım temel davalara yürekten gelme bir imanla bağlanmadıkları ve medenî bir cesarete ve yüksek bir sanat yeteneğine sahip olmadıkları içindir ki, «hicviye» adı altında, kahvehane dedikodularını aşmayan, edep dışı birtakım açık-saçık laflar karalamaktan ileri gidememişlerdir.

*

Eserleri şunlardır:

1 — *Deccâl*, birinci kitap, Mısır 1904.

(Eşref, bu eserde, tutuklanarak İzmir'den İstanbul'a götürülüşünü, yargılanmasını, hapisshane hayatını ve mahkûmiyet süresini doldurup İzmir'e döndükten sonra Mısır'a kaçışını nesirle hikâye eder, çeşitli vesilelerle söylemiş olduğu kıtaları da yazının içine serpiştirir.)

2 — *Deccâl*, ikinci kitap, Mısır 1907.

(Eşref, bu eserde, bazı yeni manzumelerini ve daha önce *Şemşir-i Zebân* adı altında topladığı şiirlerini yayınlar. *Deccâl*'ın her iki cildinin de kapağı kırmızı renklidir. Şair, kitabın baş tarafında şöyle demektedir: «...*Bazı Avrupa devletleri, yeşil, mavi kitap diye icab-ı hâl ü zamana göre birer kitap çıkarırlar, bunlara bazı mühim mesâil-i muhtelif-i siyasiyyeyi dercederler. Bizim Kızıl Sultan'a mensub olan kırmızı kaplı Deccâl...*»

Kabın üstünde şu kıta vardır:

*Kimseye mektûb göndermem berây-ı ihtiyât,
Vaktim oldukça bu yolda tab'-ı âsâr eylerim;
Neşr eder men'-i duhûliyiçin hükûmet «sirkûler»,
Sıhhatimden dâhile böyle haberdâr eylerim.*

Açık-saçık sayılabilecek kıtalarının çoğu bu iki kitapta, özellikle bu cildin içindeki *Şemşir-i Zebân*'da toplanmıştır. Şair, *Hasbihâl* adlı eserinin sonundaki bir notta şöyle demektedir: «*Tab' ü neşrinde devam etmekte olduğumuz silsile-i Deccâl'a nisbetle biraz daha nezihce olan Hasbihâl silsilesi...*»

Bu dizinin «üçüncü kitab»ının da çıkmak üzere olduğu *Hasbihâl*'in sonunda ilân edilmişse de çıkmamıştır.)

3 — *İstimdâd*, Kahire 1906.

(Bu eser de Abdülhamit aleyhinde yazılmıştır. 23 bendlik bir muhammestir.)

4 — *Hasbihâl yahut Eşref ve Kemal*, birinci kitap, Mısır 1908.

(Bu eser, Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi*'ni tehzil yoluyla yazılan bir kaside ile ona *Zeyl* olarak kaleme alınan ikinci bir kasideden birleşiktir. Şair, kimi beyitleri dip notlarıyla açıklamış, bunların arasına, birtakım kıtalar da serpiştirmiştir. «Silsile-i *Deccâl*'a nisbetle biraz daha nezihce olan *Hasbihâl silsilesi*»nin yalnız «birinci kitab»ı çıkmış, öbür kitaplar çıkmamıştır. Mavi renkli bir kapak içinde yayınlanan bu ilk kitaba, şair, «Mavi kitap» adını vermiştir.)

5 — *Şah ve Padişah*, Mısır 1906, ikinci bas. Rusçuk 1908.

(İran'da meşrutiyet ilân ederek Millet Meclisi'ni açan Muzaferüddin Şah lehinde ve Abdülhamid aleyhinde yazılmış bir kasidedir. Başlığın altında, bunun, «Abdülhamid'e son bir ders-i intibâh» olduğu kayıtlıdır.)

6 — *İran'da Yangın Var*, Mısır 1908, ikinci bas. İstanbul 1908.

(İran'da meşrutiyet ilân ederek Millet Meclisi'ni açan Muzaferüddin Şah'ın ölümü üzerine, onun yerine geçen oğlu, Kanun-i Esasî'ye uyacağına yemin ettiği halde, babasının açtığı Millet Meclisi'ni, içindeki üyeleriyle birlikte, topa tutmuş, kaçabilen iki milletvekilini de tutturup gözünün önünde ağaca astırarak öldürtmüş, sonra da yeniden seçim yapılmasını istemişti. Bu eserde de, *Şah ve Padişah*'ta olduğu gibi, yer yer, İran Şahı'yle Abdülhamit karşılaştırılmıştır. Eser, parça parça kıtalar halinde yazılmıştır. Sonunda, kaside biçimiyle yazılmış bir de «tarih» vardır.)

7 — *Sultan Abdülhamid'in Devr-i Evâil-i Saltanatı*, Rusçuk 1908.

(Nesirle yazılmış olan bu bir formalık eserde Abdülhamit'in biyografyası, şehzadeligi, Sultan Murat'ın tahttan indirilmesi, Abdülhamit'in tahta çıkışı anlatılmıştır.)

8 — *Eşref'in Külliyyatı*, birinci kitap, İstanbul 1928, hazırlayan: Hüseyin Rıfat.

(Bu eser, Eşref'in daha önce yayınlanan kitaplarındaki şiirlerin bir kısmıyla, o kitaplara girmemiş olan bazı şiirlerinin bir araya toplanmasından meydana gelmiştir. Şairin basılmış eserleri görülmeden hazırlandığı anlaşılan bu eserde birtakım yanlışlar (sözcük değişiklikleri, beyitlerin alt üst olması, kimi şiirlerin yazılış sebeplerinin yanlış yansıtılması) bulunduğu gibi, Eşref'e ait olmayan bazı parçalar da ona aitmiş gibi gösterildiği için kitabı ihtiyatla karşılamak gerektir. Basılmış eserlerden alınan parçaları denetleme olanağı varsa da, bunların dışında kalan parçaların doğruluğunu denetleme olanağı ne yazık ki, yoktur. Bu kitapta toplanan şiirler daha önce *Vakit* gazetesinde yayınlanmış (1928 - 1929); kimisi, Meşrutiyet devrinde çıkan *Edeb Yahu*, *Eşref*, *Musavver Eşref* adlı mizah dergilerinde de çıkmıştır.

9 — Eşref'in 1908'den sonra yazdığı şiirlerin bütünü henüz bir kitapta toplanmamıştır. Bunlardan, *Eşref'in Külliyyatı* adlı eserin «ikinci kitap»ında toplanmak üzere, gazetede tefrika edilen, fakat kitap haline getirilmeyen eserlerin başlıcaları şunlardır:

a. *Kuyruklu Yıldız*, «*Vakit*» gazetesi, 19 ocak - 28 şubat 1929, sayı: 3963 - 4005

b. *Rüya*, «*Vakit*» gazetesi, 1 - 7 mart 1929, sayı: 4006 - 4012.

c. *Meclis-i Meb'ûsân*, «*Vakit*» gazetesi, 7 kasım - 5 aralık 1928, sayı: 3892 - 3919.

ç. *Bergüzâr*, «*Vakit*» gazetesi, 6 aralık 1928 - 18 ocak 1929, sayı: 3920 - 3962.

d. *Kıtalar ve Hikâyeler*, «*Vakit*» gazetesi, 13 mart - 4 haziran 1929, sayı: 4018 - 4093. (Bu dizide, kitaplarına girmiş eski kıtaların bazılarıyla, Meşrutiyet devrinde yazılmış sonraki kıtalardan bazıları, herhangi bir düzene bağlı kalın-

madan, gelişigüzel bir sıralamayla yayınlanmış; altlarında, hepsinin yazılma nedenleri anlatılmıştır.)

10 — Eşref'ten seçilmiş parçalar şu kitaplarda toplanmıştır:

a. *Eşref'ten Hicviyeler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 1953, 1955, Hazırlayan: Cevdet Kudret.

b. *şair Eşref, Hayatı - Hâtıraları - şiirleri*, İstanbul 1958 (aynı yılda iki baskı), Hazırlayan: Hilmi Yücebaş.

(Bu kitabın ilk yarısında, benim dışında kalan tanınmış, tanınmamış çeşitli yazarların Eşref üzerine kaleme aldıkları yazıların bir bölüğü toplanmış; «Eşref'in Eserlerinden Seçmeler» başlığını taşıyan ikinci yarısında, benim kitabın birinci baskısındaki seçme şiirler, aynı düzen içinde, benim yazdığım açıklama notlarıyla birlikte, kaynak gösterilmeden, olduğu gibi aktarılmıştır. şairin o zaman elde edemediğim *İstimdâd* kitabından ve öteki şiirlerinden yaptığım yeni seçmelerle aşağıyukarı üçte iki ölçüsünde genişlettiğim bu yeni baskıyı, zahmete girmekten hoşlanmadığı anlaşılan Bay Yücebaş'a kolaylık sağlamak amacıyla salık verir; kitabının ilerdeki baskılarına benim seçtiğim parçaları benim notlarımla birlikte, yine kaynak göstermeden, alacağını umarım. Tevfik Fikret'in *Rubâb-ı şikeste*'sine dadanmış bir Fecr-i Âti şairi için, «Rubâb'ı çalmak için yazmamıştı Fikret Bey» demişlerdi; ben «Fikret Bey» gibi düşünmüyorum, musiki sevdiği anlaşılan Bay Yücebaş'ın çalması için hazırlıyorum bu kitabı.)

c. *Bütün Eşref*, İstanbul 1964, Tertip eden: F. Uzun.

(Bu eserde, Eşref'in Abdülhamit ve Meşrutiyet devirlerinde yazılmış şiirlerinden seçilmiş parçalar, kaynakları gösterilmeden, bir araya getirilmiştir. Kitabın adı yanıltıcıdır; şairin bütün eserleri bir araya toplanmış değildir.)

CEVDET KUDRET

Kasideler

Kaside

Bu kasidenin Abdülhalim Memduh (ölm. 1905) tarafından tahmis* edilmiş biçimi, Meşrutiyet'ten sonra İzmir'de çıkarılan *Edeb Yahu* gazetesiyle (31 ocak 1324 - 7 mart 1325, sayı, 18 - 23), İstanbul'da çıkarılan *Eşref* gazetesinde (23 mayıs 1325/1909 - 18 haziran 1325/1909, sayı: 12 - 16) tefrika edilmiş; söz konusu tahmis, *Eşref'in Külliyyatı* adlı eserde, *Gibidir kasidesi* adıyla basılmış; bu baskıda, açıklayıcı herhangi bir not konmayarak, eklenen dizeler de *Eşref'inmiş* gibi gösterilmiştir.

- 1 Zulm-i sultâna sükût etmemek isyan gibidir,
Çöp yiyip «Of!» dememek ni'mete şükran gibidir.
- 2 Etmeli bahse girip nefye giderken de duâ
Çünkü sultâna duâ bâis-i gufran gibidir.
- 3 Hep duâ eyleyelim: «Rabbim akıllar versin!»
Yılda yüz bin kişi bir vehmine kurban gibidir.
- 4 Etsem insâf ile âyîne-i târîhe nazar:
Geçmişin hangi meşâhîri Hamid Han gibidir?
- 5 Dâimâ zabt-ı memâlikti Timurleng'in işi,
Bu verir isteyene, sâhib-i ihsan gibidir.
- 6 Devr-i Haccâc'ı da, Cengîz'i de azçok tanırız,
Bunların hangisi, âyâ! şeh-i devran gibidir?

**Tahmis*, her beytin üstüne üç dize ekleyerek onları beşer dizelik bendler haline getirmektir.

2. *Nefy*: sürgün. *Bâis-i gufran*: Tanrı acımasının sebebi.

4. *Âyine-i târih*: tarih aynası. *Nazar*: bakma. *Meşâhîr*: meşhurlar.

5. *Zabt-ı memâlik*: memleketler alma. *Sâhib-i ihsan*: lûtfedici.

6. *Âyâ*: acaba. *Şeh-i devran*: zamanın padişahı.

7 Pek zekîdir, 'bu güzel işleri hep kendi yapar,
Diplomatlar da bunun aklına hayran gibidir.

*

8 Vükelâyı sıraya çeksem eğer, zâhir olur:
Kimisi hırsız, uğursuz, kimi nâdan gibidir.

9 İşte ez-cümle sadârettteki Rif'at Paşa
Bir manastırda olan a'zam-ı rûhban gibidir.

10 Sâyesinde nice erbâb-ı denâet geçinir,
Sifle-perverlik o zâta şeref ü şan gibidir.

11 Düşmen-i ehl-i hayâ, hâmi-i erbâb-ı şekaa,
Mûcid-i derd ü belâ, vâris-i Şeytan gibidir.

*

8. *Zâhir olur*: ortaya çıkar, görünür. *Nâdan*: cahil.

9. *Ez-cümle*: birçok örneklerden biri. *A'zam-ı rûhban*: rahiplerin en büyüğü, başrahip.

10. *Erbâb-ı denâet*: alçaklar. *Sifle-perverlik*: alçakları besleyicilik.

11. *Düşmen-i ehl-i hayâ*: namusluların düşmanı. *Hâmi-i erbâb-ı şekaa*: haydutların koruyucusu. *Mûcid-i derd ü belâ*: dert ve belâ icatçısı. *Vâris-i Şeytan*: Şeytanın mirasçısı.

- 12 Hele ol nâzır-ı bahriyye Hasan Paşanın
Devlet ü millet için varlığı tûfan gibidir.
- 13 Elde tesbîh-i riyâ, dilde beyân-ı tezvîr,
«Meclis-i hâs» ta bâzîçe-i Şeytan gibidir.
- 14 Nice yıldan beri tersâneyi berdâd etti,
Zırhlının her birisi bir ölü kaplan gibidir.
- 15 Yediği bokları tathîr edemez Bahr-i muhît,
Seyyiâtı karada bir koca umman gibidir.
- 16 Bu kadar sözle mesâvîsî edilmez ta'rîf,
Onun hakkında kitap yazması âsan gibidir.
- *
- 17 Dahiliyye işinin nâzır-ı müstesnâsı,
Ya'ni Memdûh-i zaman sâhib-i irfan gibidir.

13. *Beyân-ı tezvîr*: yalan karıştırılmış söyleyiş. *Meclis-i hâs*: padişahın özel meclisi. *Bâzîçe*: oyuncak.

15. *Tathîr etmek*: temizlemek. *Bahr-i muhît*: okyanus. *Seyyiât*: kötülükler, günahlar, suçlar. *Umman*: engin deniz.

16. *Mesâvî*: kötülükler. *Âsan*: kolay.

- 18 Her işin ârifidir, bilmediği varsa eğer
Zevk-i nâmus ü hamîyyet ile ihsan gibidir.
- 19 Eli bayraklısıdır ehl-i şekaa'nın el-hak,
Sanma kim tatlı dili derdlere derman gibidir.

*

- 20 Pek zekîdir hele Tophâne müşîri Paşa,
Sanma îcâdı onun top ile çevgân gibidir.
- 21 Genc-i tophâne silâhlarla lebâleb doldu:
Ermeni'lerden alındı çoğu, talan gibidir.
- 22 Fahr edilmez mi ki, Tophane'deki mevcûdât
Çakı, eczâlî tabanca, kama, kalkan gibidir.
- 23 Seyr eden bunları Çin eslihası zanneyler,
Ba'zısı eski teber, ba'zısı tırpan gibidir.

18. *Ârif*: irfan sahibi, bilgili.

19. *Ehl-i şekaa*: haydutlar. *El-hak*: doğrusu.

20. *Çevgân*: cirit oyununda topu idare için kullanılan eğri uçlu sopa.

21. *Genc*: hazine. *Lebâleb*: ağız ağıza, ağzına kadar.

22. *Fahr*: öğünme. *Mevcûdât*: mevcut olanlar.

23. *Estiha*: silâhlar. *Teber*: balta.

24 Topçuluktur bu gidişle işimiz âlemde,
Çünkü her dâire bir vâdi-i husran gibidir.

25 Zühtü Paşa ki maârifte bugün nâzırdır,
Cümle düşvâr olan işler ana âsan gibidir.

26 Bu ne kudret ki *Elifbâ*'yı okur ezberden,
Tûtinâme onun, indinde *Gülüstan* gibidir.

27 O da maliyyede vaktiyle çevirdi halezon,
Para, indinde anın dîn ile îman gibidir.

*

28 «Hâriciyye düzelip mazhar-ı tevfik oldu»
Diyen âdemlere «âkıl» deme bühtan gibidir.

29 Öyle bilgiç ki, Tesalya'yı sanır Afrika'da,
Zanneder kim Atina merkez-i Afgan gibidir.

24. *Husran*: zarar, ziyan, kayıp.

25. *Cümle*: bütün, hep. *Düşvâr*: güç, zor. *Âsan*: kolay.

26. *Elifbâ*: alfabe.

28. *Mazhar-ı tevfik oldu*: Tanrı yardımına nail oldu. *Âkıl*: akıllı. *Bühtan*: iftira.

30 Olduğıyçün bu dahi bî-haber-i ehl-i vukuf,
Ah! bîçâre vatan külbe-i ahzan gibidir.

(*Deccâl*, ikinci kitap, Mısır 1907)

30. *Bî-haber-i ehl-i vukuf*: bilgililerden habersiz. *Külbe-i ahzan*: hüzünler kulübesi.

Şah ve Padişah

- 1 Nasıl medh eylemez insan cenâb-ı şâh-ı Îrân'ı,
Umûmen nâil-i hürriyyet oldu zîr-i destânı.
- 2 Anınçün bir hilâfet arz ederdim üste memnûnen,
Değişse Şâh ile Îrâniyân Abdülhamid Hânı;
- 3 Telâşa düşmesin Türk'ler sakın bu ahz ü i'tâdan,
Değişmezler mükerrerem bir melekke öyle Şeytân'ı.
- 4 Bizimki ehl-i hayrın yaptığı kaanûnu nehy etti,
Vücûdu oldu mülk ü milletin bâr-ı husrânı.
- 5 Hafîyye olmayanlarca belâdan kurtuluş yoktur,
Denizde boğdurur, yâ habs ettirir erbâb-ı vicdânı.
- 6 Îrâdeyle çıkar bir zevce bir zevcin nikâhından,
Madam «Jan»ı görürsün bir gün olmuştur Madam «Yani»
- 7 Madam «Nâfiz» beş on gün sonra olmuştur Madam
[«Râmiz»,
Boşanmış bâ-irâde «Zeyd»e varmıştır Madam «Kâni».

1. *Zir destân*: ellerinin altındakiler, idare altındakiler.

2. *Îrâniyân*: İranlılar.

3. *Ahz ü i'tâ*: alışveriş, aksata. *Mükerrerem*: saygıdeğer.

4. *Nehy*: yasak. *Bâr-ı husrân*: zarar yükü.

7. *Bâ-irâde*: padişah emri ile.

- 8 Boşandırdı karıyı ba'zı beyden, ba'zı paşadan,
Trampa etti bir yâver «Melek» Hanımla «Kezban»ı.
- 9 Geçen zilhiccede verdi «Muharrem» Bey de bir jurnal,
«Receb» Beyden boşattırdı «Rebîa binti Osman»ı.
- 10 Madam «Nâtık» boşandı bâ-irâde, aldı bir dilsiz,
O dilsizde gömüldü birtakım esrâr-ı Hâkaanî.
- 11 Güzelse zevcesi, sürgün olur bir gün anın zevci,
Karıyı zabt eder sonra «Fehim» Paşanın ihvânı.
- 12 Bugün dest-i Hümayûna gelip bir tek sinek konsa
Kırar evvel-be-evvel bal veren başka hayvânı;
- 13 Yarın enf-i Hümayûnu kazârâ bir eşek tepse,
Bu da hayvan diye itlâf eder bir çok küheylânı.

9. *Rebia binti Osman*: Osman kızı Rebîa.

10. *Esrâr-ı Hakaanî*: padişah sırları.

11. *Fehmi Paşa*: Abdülhamit'in sülkardeşinin oğludur; hırsız, her türlü kötülüğü yapan, kan dökücü, hain bir adamdı. *Ihvân*: yakın dostlar.

12. *Dest-i Hümayûn*: padişahın eli. *Evvel-be-evvel*: en önce.

13. *Enf-i Hümayûn*: padişahın burnu. *İtlâf etmek*: telef etmek, öldürmek.

- 14 Beyoğlu'nda çıkıp da bir şakî katl-i nüfûs etse,
Tutulmazsa nihâyet, hiç utanmaz, affeder anı.
- 15 Bu böyle olduğu halde dönüp de sonra mektebde
Baruttan bahsederlerse sürer Beyrût'a sıbyânı.
- 16 Yarış etmek için tersânede bir tek kayık yoktur,
Yetişmişken alaylı birtakım bahriyye erkânı.
- 17 Zamân-ı Pâdişâhî sanki bir asr-ı garâibdir,
Şaşırtır yaptığı işler yazı yazmaktan insânı.
- 18 Yazıp jurnalcılar üç zâta bir cürm etseler isnâd,
«Halil»i affedip sürgün eder «Ahmed»le «Osman»ı.
- 19 Kimin bir kerre ismi mimlenirse gayrı kurtulmaz,
Sürerler gûşe gûşe gâh berri, gâh ummânî.
- 20 Dışarda şöyle dursun akd-i cem'iyet ahâlîce,
Perişân eyledi meyhânelerde bezm-i rindânı.

14. *Şakî*: haydut.

15. *Sıbyân*: sabiler, çocuklar.

17. *Asr-ı garâib*: şaşılacak şeyler devri.

19. *Gûşe*: köşe. *Berri*: karaya mensup, (burada: karadan, kara yoluyla).
Ummânî: denize mensup, (burada: denizden, deniz yoluyla).

20. *Akd-i Cem'iyet*: cemiyet kurma, toplanma. *Bezm-i rindân*: sarhoşlar meclisi. (Abdülhamit, arasıra, meyhanelerde açıkça içki içilmesini yasak eder, bu vesile ile de, halkın toplanmasını önlemiş olurdu.)

- 21 Cemâatsiz cevâmi' âşiyân-ı ankebûd oldu,
Namazdan kaldırıp nefy eyledi bir çok müselmanı.
- 22 Mezâlimle ahâlî zîr ü bâlâdan soyulmakta,
Silen bir kimse yoktur dîdeden eşk-i yetimânı.
- 23 Kırıldıkça kırıldı, kaldı ancak altı milyon Türk,
Acırdı görse «Çıplak Mustafa» bu kavm-i uryanı.
- 24 Ne gömlek var, ne don, soydu, ahâlî kaldı çırpıplak,
Şehîd olmak için bîcâreler bekler zemistânı.
- 25 Taaddiyyâta karşı böyle sütsüz zannolunmazken
Niçin bilmem otuz yıldır kabarmaz Türk'ün ayranı?
- 26 Tiyatro perdesi vâri hemen açtı kapattırdı,
Gece sağdan geri arş etti meb'ûsânı, a'yâmı.

21. *Cevâmi'*: camiler. *Âşiyân-ı ankebûd*: örümcek yuvası. *Müselman*: müs-lûman.

22. *Mezâlim*: Zulûmler. *Zîr ü bâlâ*: alt ve üst. *Dîde*: göz. *Eşk-i yetimân*: yetimlerin gözyaşı.

23. *Çıplak Mustafa*: bir zamanlar İstanbul'da çok ün almış bir deli. *Kavm-i uryân*: çıplak kavim.

24. *Zemistân*: kış

25. *Taaddiyyât*: zulûmler.

- 27 Bizimki biz uyurken çaldı *Kaanûn-i Esâsî*'yi,
Sabâha karşı rü'yâmızda gördük sanki cânânı.
- 28 Haberleşmek yasak dâhildeki ehl ü ıyâlinle,
Basılmışsa dışarda yaktırır vallahi *Kur'ân*'ı.
- 29 Ahâlînin içerden çıkması şiddetle memnû'dur,
Bırakmaz Mısır'a gitmek üzere âdî bir bezirgânı.
- 30 O rütbe uğramış kim beyni istîlâ-yı evhâma,
Hûzurunda kaşınsa öldürür mahdûmu «Burhân»ı.
- *
- 31 Gezip dünyâyı gördü anladı ol Şâh-ı dânişmend,
Otuz yıldır bizimki görmedi hâlâ Emirgân'ı.
- 32 Talebkâr olmadan millet o ihsân etti hürriyyet,
Anınçün adl ile âfâkı tuttu şöhret ü şânı.

27. *Cânân*: sevgili.

28. *Ehl ü ıyâl*: bir kimsenin karısı ve ev halkı.

30. *Rütbe*: derece. *Evhâm*: vehimler, kuruntular. *Mahdûm*: oğul.

31. *Şâh-ı dânişmend*: bilgili şah.

32. *Talebkâr olmak*: istemek. *Adl*: adalet. *Âfâk*: ufuklar.

- 33 «Usûl-i meşveret» olmazsa bir devlet bekaa bulmaz,
Ser-i kâra geçenler olsa da «Bismark» ın akrânı.
- 34 «Terakkıyyât-ı mülkûn rûhu serbestî-i matbûât»
Demiştir en büyük milletlerin erbâb-ı irfânı.
- 35 Hatardan devleti kurtardı, etti milleti mes'ûd,
Vatanca derd-i taksîmin bulundu işte dermânı.
- 36 Bedîhîdir «usûl-i meşveret»te menfaat, zîrâ
Taarruz az olur çok olsa bir mülkûn nîgeh-bânı.
- 37 Görenler hastahâne zannederler Bâb-ı Âlî'yi,
Dalıp bir hâba, çekmiş başlarından hepsi yorganı.
- 38 Koyulmuş cem'-i emvâle müşîrânı, vezîrânı,
Görünce nefret eyler milletin hâl-âşînâyânı.

33. *Usûl-i meşveret*: meşrutiyet usulü. *Bekaa*: bakîlik, kalıcılık, ölümsüzlük. *Ser-i kâr*: iş başı, iktidar mevkii.

34. *Terakkıyyât-ı mülk*: memleketin ilerlemeleri. *Serbestî-i matbûât*: basın serbestliği, özgürlüğü. *Erbâb-ı irfân*: bilgili kimseler.

35. *Hatar*: tehlike.

36. *Bedîhî*: açık, belli. *Nîgeh-bân*: gözcü, bekçi.

37. *Hâb*: uyku.

38. *Cem'-i emvâl*: mal toplama. *Müşîrân*: müşirler, mareşaller. *Vezîrân*: vezirler. *Hâl-âşînâyân*: halden anlayanlar.

- 39 Merâtib ehlini Abdülhâmîd'in etseler tasnîf:
Öküz «Bâlâ», katır «Ûlâ», eşektir «Mîrmîrânî».
- 40 Ahâlî memleketlerce becâyîş oldu menfiyyen,
Görenler «Arnavutluk» zanneder şimdi «Lâzistân»ı.
- 41 Sürüldü, oldu «İstanbul'lular» «Kastamonî» halkı,
Bugün «İzmir'liler»ce oldu «Bitlis» belde-i sâni.
- 42 «Trabzon» zanneder «Şâm»ı görünce şimdi bir insan,
Çırılçıplak sürülmüş birtakım fındıkçı külhânî.
- 43 Yazıp çizmek bilen mektebli Türk'ler şimdi «Bağdâdî»,
Hamîyyet-mend olan askerler olmuştur «Ezîrgânî».
- 44 Bu tebdîl-i mekânın ardı gelmez böyle saymakla,
Değişmiştir hülâsa her mahallin eski sükkânı.
- 45 Uzun müddet ne hâcet ilm ü fen tahsîle mektebde,
Sürülmekçün vatanda, bellemek kâfi *Gülîstan*'ı.

39. *Merâtib ehli*: mertebe sahipleri, rütbe sahipleri. *Bâlâ*, *Ûlâ*, *Mîrmîrân*: sivil rütbelerin adı.

40. *Becâyîş*: iki memurun karşılıklı yer değiştirmesi. *Menfiyyen*: sürgün olarak.

41. *Kastamonî*: Kastamonulu. *Belde-i sani*: ikinci şehir.

43. *Hamîyyet-mend*: hamiyetli.

44. *Tebdîl-i mekân*: yer değiştirme. *Sükkân*: bir yerde ikamet edenler, oturanlar.

- 46 Yazıp çizmek bilenler ekseriyyetle temizlendi,
Rakamdan anlayanlar ba'demâ seyreylesin «Van»ı.
- 47 Ya alsın da elinden mülkü versin ehl-i insâfa,
Ya ıslah eylesin Hak ba'demâ Abdülhamid Hânı.
- 48 Yakın *Salnâme*'de mevcûd olan eşhâsı petrolla,
Delip geçsin dumanlar dalga dalga arş-ı Rahmân'ı.
- 49 Suûd etsin kıvılcımlar saçıp dûdu semâvâta,
Dibinden Yıldız ister böyle bir dehşetli volkanı.
- 50 Yarılsın gökyüzü, insin yere bir bahr-ı bî-pâyan,
Temâşâ etsin âlem Yıldız'ın üstünde tûfânı.

(*Şah ve Padişah*, ikinci baskı, Rusçuk 1908)

46. *Ba'demâ*: bundan sonra.

47. *Ehl-i insâf*: insafî kimse.

48. *Salnâme*: yıllık. *Eşhâs*: şahıslar, kişiler. *Arş-ı Rahmân*: Tanrının göğü.

49. *Suûd etmek*: yükselmek. *Dûd*: duman. *Semâvât*: semalar, gökler.

50. *Bahr-i bi-pâyan*: sonsuz deniz.

Hasbihâl

yahut

Eşref ve Kemal

- 1 Otuz yıldan beri biz kestik ümmîdi selâmetten,
Rezâletle çekilmek üzreyiz artık hükûmetten.
- 2 Gelir elbet nakîsa şânına, millet hakîr oldu,
Silik beşlik gibi düştükçe düştü kadr ü kıymetten.
- 3 Hafîyye oldu millet, fârig oldu başka hizmetten,
Kuru bir iftirâ etmezse evlâdır îânetten.
- 4 Muîni pâdişâhın birtakım erbâb-ı cinâyettir,
Ocak söndürmeği şimdi sayarlar hüsn-i hizmetten.
- 5 Hükûmet öldürür, tûl-i hayâta mâil olsan da,
Döverken gardiyanlar kurtarır hıfz-ı emânetten.
- 6 Çıkarsan «yıldız»a, tıynet değişmez; işte Zıll-ullah:
Utanmaz kendi nefsinden, hayâ etmez melâmetten.
- 7 Ekâbir fırsatı fevt etti gitti, şimdi ahlâfın
Bir iş gelmez elinden, kurtuluş yoktur rezâletten.

2. *Nakîsa*: eksiklik, kusur, ayıp.

3. *Fârig olmak*: vazgeçmek. *Evlâ*: birinci. *Îânet*: yardım

4. *Muîn*: yardımcı. *Hüsn-i hizmet*: iyi hizmet.

5. *Tûl-i hayât*: hayat uzunluğu, uzun hayat. *Mâil*: meyleden, eğilim gösteren
Hıfz-ı emânet: emanetin korunması (burada: vücudun korunması).

6. *Hayâ*: utanma. *Melâmet*: kınama.

7. *Ekâbir*: büyükler. *Fevt etmek*: elden kaçırmak. *Ahlâf*: halefler, ardılar.

- 8 Açıktır bâb-ı mahbes ihtilâf-ı kavî-i millette,
Eder menfâ taaddüd ittihâd-ı re'y-i ümmetten.
- 9 Eğer bir zelzele olmazsa bir yer titremez ammâ,
Yürekler hoplamakta bizde fıkdan-ı metânetten.
- 10 Nasıl zencîre vurdu yirmi milyon şîri bir maymun,
Utansın şîr-der-zencîrler bend-i hakaaretten.
- 11 Neden Osmanlı'yız bilmem ki, biz Türk oğluyuz yâhû!
Yalancı şâhid olduk gitti bîhûde şehâdetten.
- 12 Eden çok ben gibi meyhânede da'vâ-yı hürriyyet,
Fakat tırnağını kessen kaçır meydân-ı gayretten.
- 13 Umûmî bir hücum ettir ki cellâdı ezip geçsin,
Bizim evlâdımız da yoksa kurtulmaz esâretten.
- 14 Ne mümkün başka türlü bizce istihsâl-i hürriyyet,
Çalış, Hünkârı kaldır ortadan, hal' et hilâfetten.

8. *Bâb-ı mahbes*: hapishane kapısı. *İhtilâf-ı kavî-i millet*: milletin sözlerinin uyuşmazlığı. *Menfâ*: sürgün. *Taaddüd*: birkaç tane. *İttihâd-ı re'y-i ümmet*: halkın oyunun birleşmesi.

9. *Fıkdan-ı metânet*: sağlamlık yokluğu.

10. *Şîr*: aslan. *Şîr-der-zencîr*: zincire vurulmuş aslan. *Bend-i hakaaret*: hakaaret bağı.

14. *İstihsâl-i hürriyyet*: özgürlük elde etme. *Hal' etmek*: tahttan indirmek.

15 Civan-merdân-ı ümmetten hazer eyler mi ol zâlim,
Elinden gelse helvâ yaptırır hûn-i hamiiyetten.

16 Resul-ullah ile Nâmık Kemâl'in aşkına, yâ Rab,
Şu bed-baht ümmeti artık uyandır hâb-ı gafletten.

(*Hasbihâl yahut Eşref ve Kemal*, birinci kitap, Mısır 1908)

15. *Civan-merdân-ı ümmet*: millet fedakârları. *Hazer eylemek*: çekinmek, sakınmak. *Hûn*: kan.

16. *Resûl-ullah*: tanrının elçisi, Muhammet peygamber, (*Resul*: elçi). *Hâb-ı gaflet*: gaflet uykusu.

IV.

Zeyl

yahut

Abdülhamîd-i Sâî'nin Hayatından Bir Nebze

- 1 Konuşsan hangi bir âdemle, bahs eyler sadâkatten,
İkinci gelse, îrâd-ı makaal eyler şecâatten.
- 2 Sokulmakçün kolayca, hepsi bâb-ı inkılâb ister,
Bunu beklerler ammâ başka elden, başka kuvvetten.
- 3 Gelince mevkii davran, yalan da olsa sen söyle,
Bir alçak senden evvel dem urur belki hamîyyetten.
- 4 Geçirtir yirmi milyon halkı bir zâlim sicillâta,
Sorulsa kendisi âcizdir isbât-ı hüviyyetten.
- 6 Havâdis toplanır hünkâra dâir, başka iş yoktur,
Budur devletçe şimdi beklenen her bir sefâretten.
- 7 Bu câhil oğlu câhil ibtidâî görmeden tahsîl,
Nasıl sürdü nice ehl-i zekâyı Dersââdet'ten.
- 8 Olunca bin sekiz yüz yetmiş altı harbi Moskof'la,
Dilerdi İngiliz'ler müstefîd olmak bu fırsattan.

1. *Îrâd-ı makaal eylemek*: söz söylemek.

2. *Bâb-ı inkılâb*: devrim kapısı.

4. *Sicillât*: siciller. *Isbât-ı hüviyyet*: kimliğini ispat.

7. *İbtidâî tahsîl*: ilkokul öğrenimi. *Ehl-i zekâ*: zeki kimseler. *Dersââdet*:

İstanbul.

8. *Müstefîd olmak*: istifade etmek, yararlanmak.

- 9 O harbe Türk'ü teşvîki değildi sû-i kasdından,
Düşürmekti garaz Moskof'ları mevki'ce kuvvetten.
- 10 Fakat Abdülhamîd'in maksadı Türk'ler ezilmektî,
Anın zu'munca kurtarmak hatâdır Türk'ü zilletten.
- 11 Okunsa dinlemez na't-ı Resûl'ü, bir ufak «jurnal»
Huzûrunda olur makbûl kırk yıllık ibâdetten.
- 12 Hükûmet vâkıa kaht-ı ricâle uğradı ammâ,
Muvazzaf şimdilik kırk bin hafîyye çıktı milletten.
- 13 Hafîyye çoktur ammâ, bunları tedkîke merci' yok,
Niçin vârestedir bilmem ki bunlar bir nezâretten?
- 14 Musallat etti bir câsûsa karşı başka bir câsûs,
Nasılsa «ümme-i merhûme» zevk aldı bu san'attan.
- 15 Bunun asrında her şahsın hukuku pâ-y-mâl oldu,
Hayâtı milletin bin kerre fâci'dir esâretten.

9. *Sû-i kasd*: kötü niyet.

10. *Zu'm*: zan, sanı.

11. *Na't-ı Resûl*: Peygamber için yazılmış kaside.

12. *Vâkıâ*: gerçi. *Kaht-ı ricâl*: ileri gelen kimseler kılığı. *Muvazzaf*: vazifeli, görevli.

13. *Merci'*: başvurulacak yer, makam. *Vâreste*: kurtulmuş, istemez.

14. *Ümme-i merhûme*: ölmüş ümme, halk.

15. *Hukuk*: haklar. *Pây-mâl olmak*: ayak altında kalmak. *Fâci*: fecaatli, acıklı,

- 16 Dayattı İngiliz nisvânı, hakk-ı intihâb ister,
Beğenmek bir koca, ma'dûd olur bizde hacâletten.
- 17 Nolur bir kız da varsın kendi zevc intihâb etsin,
Bu yüzden bâri bir kerre nasîb alsın tabîattan.
- 18 Bu sûret de muhâlif mi aceb emrû ulül-emre?
Şerîat sarsılır mı böyle bir ma'kul bid'atten?
- 19 «Yetişmez bizde bir âdem» diyenler halt eder artık,
Çıkar bin fazla a'zâ her nezâretten, emânetten.
- 20 Bu eşhâsın hafiyye yüzde doksanı bilâ-şübhe,
Bu darlıkta bu bolluk sanma devletçe semâhatten.
- 21 «Vatan, nâmûs, hürriyyet» gibi elfâz-ı kudsiyi
Otuz yıldan beri kaldırmak ister kalb-i milletten.
- 22 Lûgatlerden bilinmez hangisi dûçâr-ı kahr olmuş,
Şaşırdı kaldı erbâb-ı kalem evhâma hizmetten.

16. *Nisvân*: kadınlar. *Hakk-ı intihâb*: seçim hakkı. *Ma' dūd olmak*: addedilmek, sayılmak. *Hacâlet*: utanç.

18. *Emrû ulül-emr*: padişahın emri. *Bid'at*: Peygamber zamanından sonra dinde ortaya çıkan yenilikler.

20. *Eşhâs*: şahıslar, kişiler. *Bilâ-şübhe*: şüphesiz. *Semâhat*: cömertlik, el açıklığı.

21. *Elfâz-ı kudsi*: kutsal sözler.

22. *Evhâm*: vehimler, kuruntular.

- 23 Ledünniyyâtı bilmez, der ki bizde bâ'zı zevzekler:
«Niçin bilmem ki bekler her işi millet hükûmetten?
- 24 Niçin mekteb yapıp nâfi' ticârethâneler açmaz?
Değildir behre-ver millet maâriften, ticâretten.»
- 25 Hükûmet hangi bir mekteb için yaptırır ta'lîmât,
O mektebden çıkan mümkün mi kurtulmak cehâletten?
- 26 Batarsın bir ticârethâne açsan, olsa sermâyen,
Fehim Paşa gibi alçaklara i'tâ-yı rüşvetten.
- 27 Bizim hiç farkımız yok Pâdişâha karşı hayvandan,
Sürer evlâdımızla isteyince Dersâdet'ten.
- 28 Kıyâm etti bi-hakkin Erzurumîler vilâyetçe,
Vilâyâtı Hüdâ hıfz etmesin hüsn-i sirâyetten.

23. *Ledünniyyât*: bir işin gizli tarafı, iç yüzü.

24. *Nâfi'* faydalı. *Behre-ver*: pay almış, nasip sahibi.

26. *i'tâ-yı rüşvet*: rüşvet verme.

28. *Kıyâm etmek*: ayaklanmak, isyan etmek. *Bi-hakkin*: hakkıyla, haklı olarak. *Erzurumi*: Erzurumlu. *Vilâyât*: vilâyetler. *Hüdâ*: Tanrı. *Hıfz etmek*: saklamak. (Erzurum halkı isyan ederek valiyi dövmüştü. Bu olay dolayısıyla Eşref'in yazdığı bir marşın nakaratı şöyledir:

*Gelmiyorlar, kaldı hâli mevki-i âlleri,
İt gibi yıldırı dayaktan Erzurum vâllileri.)*

- 29 Dövüp eşşek gibi vâlîyi sürsünler çıkarsınlar,
Budur insanca şimdi beklenen her bir vilâyetten.
- 30 «Kam kanla yumazlar», eski bir darb-ı meseldir bu,
Ahâlî ittihâd etse belâ gelmez hükûmetten.
- 31 «Terakkî» lâfzını duydukça eyler arz-ı işmi'zâz,
Terakkiyyâtı sevmez, istemez, sevk-i cehâletten.
- 32 Sıkıldı zât-ı şâhâne, dedi: «Başka sözüm yoktur,
Sürülsün hâsılı azçok kim anlarsa kitâbetten.»
- 33 Nasıl asker verir bilmem ki hâlâ duygusuz millet,
Gidenler can verir yollarda açlıktan, sefâletten.
- 34 Yemez içmez melektir sanki asker cırılçıplak,
Şehîd olmak için biçâreler dönmez azîmetten.*
- 35 Giren taht-ı silâha ekseriyyâ ölmeden çıkmaz,
Anınçün kaldı pek tarlalar hâlî zirâatten.

31. *Arz-ı işmi'zâz* eylemek: yüz buruşturmak. *Terakkiyyât*: terakkiler, ilerlemeler.

34. *Azîmet*: gidiş.

**Eşref'in notu*: Bu aç, sefil asâkir-i şâhâne bazan giydirilmek istenilirse, eski piriñç çuvalları siyaha boyatılıp elbise yaptırılır, bunlar da üç gün sonra ağarır, çuval markası meydana çıkar. İşte bu kıcı markalı asâkir-i şâhâne-den birine: «Arkadaş! o kıcındaki ne numarasıdır?» diye sormuşlar; asker, bilâ-tereddüd «Alay numarasıdır!» demiş.

35. *Taht-ı silâha girmek*: silâh altına alınmak, askere alınmak. *Hâlî*: boş.

- 36 Silâh altında kalmış yirmi beş yıllık nefer vardır,
Unutmuşlar, zavallı hep sükût etmiş itâatten.
- 37 Pabuçsuz yüzbaşı çü az mı püskülsüz mülâzımlar?
Ayırmaz binbaşı bunlar için bir hisse sirkatten.
- 38 Neferler bir ağızdan «Padişâhım çok yaşa!» derken,
Verâdan yüzbaşı top patlatır ifrât-ı hiddetten.
- 39 Etıbbâ öldürür kim hastegânı öyle sür'atle,
Ederler çok zaman vâreste Azrâîl'i külfetten.
- 40 Fişeksizdir tüfekler, gülle yok, toplar muattaldır,
İbârettir hükûmet bir heyûlâ-yı siyâsetten.
- 41 Hülâsa bizde yoktur «İkinci Fırka»dan başka,
O da nefs-i hümayûna olan hıfz u sıyânetten.
- 42 Mükemmeldir kıyâfet, çantada birkaç kuruş vardır,
«İkinci Fırka» gûyâ avdet etmiştir esâretten.

37. Çü: gibi. Sirkat: hırsızlık.

38. Verâ: arka.

39. Etıbbâ: doktorlar. Hastegân: hastalar. Vâreste: kurtulmuş, rahat.

41. İkinci Fırka: II. Abdülhamit'in muhafız fırkası. Hıfz u sıyânet: koruma.

- 43 Üvey evlâdı gûyâ başka ordû-yi hümâyunlar,
Şehîd olmak ne hâcet? can veren çoktur zarûretten.
- 44 Yemen evlâd-ı islâmın mezâristânı olmuştur,
Azîmet eyleyen mahrûm olur sihhatle avdetten.
- 45 Yeşil ormanları köyler gibi zâlim harâb etti,
Elinden gelmiş olsa kestirir Tûbâ'yı cennetten.
- 46 Donanmayı tutup hacz ettiler hakk-ı karâr üzre,
Bırakmaz midyeler çıksın Halîc-i Dersaâdet'ten.
- 47 Ahâlî köprüden on pâre vermezse geçirmezler,
Ne feyz ummaktayız böyle dilenci bir hükûmetten?
- 48 Teveccühten değil uşşakları «bâlâ», «vezîr» etmek,
Merâmı: sâkıt etmek rûtbeyi kadr ü meziyyetten.
- 49 Çoğaltılmakta böyle bunların mikdârı Yıldız'ca,
Ahâlî kalmasın hâlî diye buhrân ü dehşetten.
- 50 Sanır bil-cümle millet kendini taht-ı tarassudda,
Helâllaşmaksızın çıkmaz evinden kimse ümmetten.

48. *Bâlâ*: vezirlikten bir evvelki rûtbeye. *Sâkıt etmek*: düşürmek.

49. *Hâlî*: boş.

50. *Bil-cümle*: bütün. *Taht-ı tarassut*: gözetleme altında, göz hapsinde.

- 51 Gelirse sağ selâmet hangi bir âdem eve akşam,
Ederler hânede şenlik vuku-i hüsn-i avdetten.
- 52 Lâtife zannedip gülme, çekilmez bir belâdır bu,
Yazarken ürperir insanda tüyler havf ü haşyetten.
- 53 Okurlar postalarda yazdığın mektûbu evvelce,
Bugün hâlî değil her dâire böyle rezâletten.
- 54 Devâirde çalarlar istesen herhangi evrâkı,
Sened ver, sonra çaldır, ictinâp etme kefâletten.
- 55 Fehim Paşa açık kaatil iken kaatil Hüseyin oldu,
Bidâyet böyledir ammâ değişti iş nihâyetten.
- 56 Nasıl virgû-yi şahsî almak istersin ahâliden?
Hükûmetçe utanmak yok mudur yâhû rezâletten?
- 57 Kazandır milleti evvel-emirde, sonra al sen de,
Vatan hâlî değildir her çeşit esbâb-ı servetten.

51. *Vuku-i hüsn-i avdet*: iyi dönüş vuku bulması, olması.

52. *Havf*: korku. *Haşyet*: korku.

54. *Devâir*: daireler. *İctinâp etmek*: çekinmek.

55. *Bidâyet*: başlangıç.

56. *Virgû-yi şahsî*: kişi vergisi.

57. *Evvel-emirde*: ilk iş olarak, evvelâ. *Esbâb-ı servet*: servet sebepleri.

- 58 Muâdildir iki iklim-i Mısır'a hıttâ-ı Bağdâd,
Adâletle çalış da müstefîd ol her vilâyetten.
- 59 Sen olmazsan otuz milyonla isticâra tâlib var,
Yalan mı doğru mu anla, çekil bir yıl Hilâfetten.
- 60 Verirsin aldığın vergileri millet aleyhinde,
Otuz yıldan beri kurtulmadın gitti cebânetten.
- 61 Ahâlîden neden vergi alır öğren hükûmetler,
Eğer kurtulmak istersen bilenlerce melâmetten.
- 62 O vergi mâl ü cân ü ırzını kâfil iken halkın,
Vatan hâlî değil her yerde erbâb-ı şakaavetten.
- 63 Biraz i'mâr edilse, şimdiki çaylar makaamında
Kolonya, gülsuyu cârî olur her bir vilâyetten.
- 64 Mukayyedse eğer kaalûbelâda nâm-ı nâ-pâkin,
Yamandır iş sorarlar birtakım cünha, cinayetten.

58. *Muâdil*: eşit, eşdeğerli. *Hıttâ*: memleket, ülke, kıta. *Müstefîd olmak*: istifade etmek, yararlanmak.

59. *İsticâr*: kira ile tutma, kiralama.

60. *Cebânet*: korkaklık. *Melâmet*: kınama, kınanma.

62. *Kâfil*: kefil olan; bir işi üstüne alan. *Erbâb-ı şakaavet*: haydutlar, eşkıyalar.

63. *Cârî olur*: akar.

64. *Mukayyed*: kayıtlı, yazılı. *Kaalûbelâ*: ezel. *Nâm-ı nâ-pâk*: kirli, ad. *Cünha*: suç.

- 65 Niçin derler kapattın Bâb-ı Meb'ûsânı, A'yânı?
Neden ettin teşebbüs mülkü tahrîbe bidâyetten
- 66 Bi-gayr-i hak niçin nefy eyledin birçok müselmânı?
Ne zevk aldın acab bahş ettiğin âlâm-ı firkatten?
- 67 Niçin habs eyledin erbâb-ı isti'dâdı keyfinçün?
Neden zâlimliği kendince saydın bir mahâretten?
- 68 Cülûsundan beri kaç âdem öldürdün beyân eyle?
Yatırmak üzre banka kaç kuruş çaldın bu milletten?
- 69 Ahîren en büyük bir mektebi söyle niçin yaktın?
Sebeb yok başka, huylandın Fransızca kırâatten.
- 70 Değilsin pâdişah, satmak için mülkü münâdîsin,
A zâlim! bahs edersin bir de kudretten, mehâbetten.
- 71 «Henüz millette meşrûtiyyete yok, dersin, istihkaak»,
Nasıl bilmem ki ayrılmakta vicdânım hakikatten?

65. *Bâb-ı Meb'ûsân*, *Bâb-ı A'yân*: Mebuslar Meclisi'nin kapısı, Âyan Meclisi'nin kapısı. *Mülk*: Memleket. *Bidâyet*: başlangıç.

66. *Bi-gayr-i hak*: haksız olarak. *Müselman*: müslüman. *Âlâm-ı firkat*: ayrılık elemleri.

69. *Ahîren*: son zamanda.

70. *Münâdî*: tellâl. *Mehâbet*: heybetlilik.

71. *İstihkaak*: hak etme.

- 72 Eğer millet eşekse, sen eşekler pâdişahısın,
Berâat eylemek mümkün midir söyle bu sûretten?
- 73 Berâat pek kolaydır, topla meb'ûsânı, a'yânı,
Biraz da anlara yüklet de sen kurtul şu sıkletten.
- 74 Bugün tatbîk edersen hükm-i Kaanûn-i Esâsî'yi,
Memâlik fark olunmaz üç sene zarfında cennetten.
- 75 Hulûs-i kalb ile işte duâya eyledim âgaaz,
Garez Sultân için bence duâdır şâiriyyetten:
- 76 Yaşa zulm üzre, zulm eyle, günehkâr ol ki şol rütbe,
Geçerken yık Sırât'ı ortasından fart-ı sıkletten.
- 77 Dilin kopsun demirden kerpetenle, son zamânmda
Edersin belki tevbe, kaadir olma ebkemiiyyetten.
- 78 Doyar aç gözlerin toprakla belki, terk-i dünyâ et,
Boyanmış lihyeni fevt ol da kurtar Şamlı İzzet'ten.

73. *Sıklet*: ağırlık.

74. *Memâlik*: memleketler.

75. *Hulûs-i kalb*: kalb temizliği, samimîliği. *Âgaaz eylemek*: başlamak.

Garez: niyet, maksat.

76. *Fart-ı sıklet*: ağırlığın fazlalığı, aşırı ağırlık.

77. *Kaadir olmak*: gücü yetmek. *Ebkemiiyyet*: dilsizlik.

78. *Lihye*: sakal. *Fevt olmak*: ölmek. *Şamlı İzzet*: mabeyinci Arap İzzet.

- 79 Nefes alma, kilitlensin o sun'î dişlerin, zâlim!
Boğul, boğdurduğun «Midhat» gibi sen de o hâletten.
- 80 Teverrüm et, kurudukça kuru, ammâ yine sağ ol,
Bükülsün kaametın, u'cûbe ol, çık âdemiyetten.
- 81 O rütbe kanbur ol kim, kendin eyle zeylini takbîl,
Diken batsın yürürken burnuna hâk-i mezelletten.
- 82 Felek tutsun koparsın saçlarından bir eleklik kıl,
Söz aldım ben ucuz yapmak için Çingâne Himmet'ten.
- 83
İkindikça ıkın mahrûm olunca def'-i hâcetten.
- 84 Ne mümkün bence yazmak seyyiât-ı asrı hakkıyla,
Gerek derd-i maişetten, gerek âlâm-ı gurbetten.
- 85 Kemâl'in rûh-i pâki geldi, Eşref, eyledi imdâd,
«Mürüvvet-mend olan, mazluma el çekmez îânetten.»

(*Hasbihal yahut Eşref ve Kemal*, birinci kitap, Mısır 1908)

79. *Hâlet*: hâl.

80. *Teverrüm etmek*: vereme yakalanmak. *Kaamet*: boy. *U'cûbe*: pek acaip şey.

81. *Zeyl*: alt, arka. *Takbîl* eylemek: öpmek. *Hâk-i mezellet*: alçaklık toprağı.

84. *Seyyiât-ı asr*: zamanın kötülükleri. *Derd-i maişet*: geçim derdi. *Âlâm-ı gurbet*: gurbet elemeleri.

85. *Rûh-i pâk*: temiz ruh. *Mürüvvet-mend*: insanıyetli. *İânet*: yardım...

Lâzımsa

Bu şiir, Namık Kemal'in *Lâzımsa* redifli gazeline nazire olarak yazılmıştır.

- 1 Dolaş bâb-ı hükûmette, bulursun yâd lâzımsa,
Mezâristâna git bir işde ancak dâd lâzımsa.
- 2 Terakkî maksadınca şimdi bir câsûs-i kâbûs ol,
Hafiyye nâmın olsun bir şerefli ad lâzımsa.
- 3 Büyükler evlerinden başka bin kârhâne yaptırdı,
Utanma, sen de bir meyhâne yap îrâd lâzımsa.
- 4 Halâsa çâre yoktur, âh-ı mazluma kulak verme,
Dayan bir tekme sen de, zevk için feryâd lâzımsa.
- 5 Elinden eksik etme dûrbîn-i cild-i târîhi,
Eğer ki mudhikât-ı asr için mîrsâd lazımsa.
- 6 Ne mutlu ahz-ı rüşvet asrımızda bir şikâr oldu,
Yeter ehl-i hükûmet, millete sayyâd lâzımsa.

1. *Bâb-ı hükûmet*: hükûmet kapısı. *Dâd*: adalet.

3. *Kârhâne*: kâr evi; genelev.

4. *Halâs*: kurtuluş.

5. *Dûrbîn-i cild-i tarih*: tarih cildinin dîrbînü. *Mudhikât-ı asr*: zamanın gülünçlükleri. *Mîr-sâd*: ayna.

6. *Rütbe*: derece. *Ahz-ı rüşvet*: rüşvet alma. *Şikâr*: av. *Ehl-i hükûmet*: hükûmet adamları. *Seyyâd*: avcı.

- 7 Rakîbinden mukaddem davranıp birkaç kuruş kıstır,
Polislerden eğer bir yerde istimdâd lâzımsa.
- 8 Dilersen hoş geçirmek vaktini, gaayet edebsiz ol,
Bırak mazlumu, koş zâlim için imdâd lâzımsa.
- 9 Açıp *Salnâme*'yi miskinleri bir bir temâşâ et,
Nişanlı birtakım hayvanları ta'dâd lâzımsa.
- 10 Bulundurma yanında sen sen ol erbâb-ı nâmûsu,
Nefyden, habsten ger nefsinî âzâd lâzımsa.
- 11 Görürsen bir hamîyyet-mendi, jurnal ver aleyhinde:
«Uyurken düş görüp küfr etti!» de, isnâd lâzımsa.
- 12 Maâriften eser yok, cehlde geçtik Ebu-Cehl'i,
Müheyyâyız cehâletçün eğer üstâd lâzımsa.
- 13 Memâlikte bulursun ümmet-i merhûmedir ancak
Menâmında görür hürriyeti efrâd lâzımsa.

7. *Mukaddem*: önce. *İstimdâd*: yardım isteme.

9. *Ta'dâd*: sayı sayma.

11. *Hamîyyet-mend*: hamîyetli, yurtsever, ulussever.

12. *Maârif*: bilgi, kültür. *Müheyyâ*: hazır.

- 14 Sakın mahrem konuşma mahremine kendi hânende,
İçinden çek velev «lâ-havle» olsun yâd lâzımsa.
- 15 Emanettir vatan Allaha, hürriyyet ne lâzımdır?
Hemen icrâ-yı zulm et, durma, istibdâd lâzımsa.
- 16 Duâ et beş vakitte hazret-i Abdülhamid Hâna,
Tarîkimce budur bir mü'mine evrâd lâzımsa.
- 17 Sakın gündüz içip de selb-i râhat eyleme, Eşref!
Şürû' et sâat on birde meye, mu'tâd lâzımsa.

(«Edeb Yahu» gazetesi, 12 kasım 1324, sayı: 7)

13, *Memâlik*: memleketler. *Menâm*: uyku, rûya. *Efrâd*: fertler, bireyler.

16. *Tarik*: yol. *Evrâd*: Kuran'ın sık sık okunan bölümleri; her zaman ağızda dolaşan sözler.

17, *Selb-i râhat eylemek*: rahatı gidermek. *Şürû' etmek*: başlamak. *Mey*: şarap. *Mu'tâd*: alışkanlık.

Vâlî-i Bitlis

Bu şiir, hırsızlıklarıyla ün alan Bitlis valisi Üsküdarlı Ârif Paşa hakkındadır. Gerek *Edeb Yahu* gazetesinde, gerek Hüseyn Rifat'ın bastırduğu *Eşref'in Külliyesi* adlı eserde muhammes biçiminde yayınlanmışsa da, aslının kaside olduğu, ve «Fehmi» adlı birisi tarafından sonradan tahmis edildiği, «tâc beyit»e eklenen üç dizeden birisinde:

Fehmiyâ! el açarak eyleyelim Hakka duâ.

denmesinden açıkça anlaşılmaktadır.

Buraya, sadece, Eşref'e ait olan kısımdan seçilen beyitler alınmıştır.

1 Sende bilmem bu tekâsül nedir, ey kilk-i debîr?
Hâl-i meşhûdu dahi eylemez oldun tahrîr.

2 Terk-i ihmâl ile, ma'lûmun olan mikdârı,
Vâlî-i Bitlis'in ahvâlini eyle tasvîr.

3 Öyle bir vâlî-i vâlâ-yi azîm-üş-şandır
Ki nice halkın ocaklarına dikti incir.

4 Ol kadar emn ü eman var ki vilâyette, heman
Hırsızın gayrı bulunmaz gibi efrâd-ı şerîr.

5 Mazhar-ı afvı olur pâreli kuttâ-ı tarîk,
Evliyâ olsa dahi yoksulu eyler ta'zîr.

1. *Tekâsül*: üşenme, kayıtsızlık. *Kilk-i debir*: yazıcının kalemi. *Hâl-i meşhûd*: görülen hâl. *Tahrîr eylemek*: yazmak.

2. *Ahvâl*: hâller.

3. *Vâlî-i vâlâ-yi azîm-üş-şan*: şanı büyük yüce vali.

4. *Emn ü eman*: emniyet, güven. *Efrâd-ı şerir*: kötü kimseler.

5. *Mazhar-ı afv olmak*: affa nail olmak. *Kuttâ-ı tarik*: yol kesiciler. *Ta'zîr eylemek*: azarlamak.

- 6 Şol kadar eyledi kim resm-i müsâvâtı tamâm:
Soydu zengin olan eşhâsı dahi etti fakîr.
- 7 Bahr-i sîm ü zere gark olmuş iken Bitlis'te,
Gelmedi gitti gınâ, gelmesi de emr-i asîr.
- 8 Unutulmaz bu vilâyetteki birçok eseri,
Yaladı yuttu nice bokluğu etti tathîr.
- 9 Nice nâ-merde yazıp rûtbeler aldırmışken
Ne revâ kendisinin olmadı unvânı vezîr.
- 10 Şol kadar köprü binâ etti ki enhâr üzre,
Mahvolur gark olarak her sene efrâd-ı kesîr.
- 11 Telgraf hattını îcâd edene lâ'net eder,
Gizli ef'âlini eyler diye bir gün teşhîr.
- 12 Sarf-ı himmet ile bir matbaa etseydi binâ,
Ne imiş hâl-i vatan anlar idi pîr ü sagîr.

6. *Resm-i müsâvât*: eşitlik usulü, eşitlik vergisi. *Eşhâs*: şahıslar, kişiler.

7. *Bahr-i sîm ü zer*: gümüş ve altın denizi. *Gark olmak*: batmak, boğulmak.

Gınâ: doyma, yeter bulma, *Emr-i asîr*: zor iş.

8. *Tathîr etmek*: temizlemek.

10. *Enhâr*: nehirler. *Efrâd-ı kesîr*: birçok kimseler.

11. *Ef'âl*: işler. *Teşhîr eylemek*: meydana çıkarmak.

12. *Pîr ü sagîr*: yaşlı ve genç.

- 13 Gösterir kendini meydandaki her icrâât,
Bir vakit setr olamaz balçık ile mihr-i münîr.
- 14 Yok zamânındaki hırsızlara mes'ûliyyet,
Az çalanlar olunur belki olunsa tekdîr.
- 15 Sağmadan kimseyi nasb eylememek kaaidesin
Akrabâsında meğer eylemiş olsun tagyîr.
- 16 Devletin mülkünü yıktıkça eder kesb-i sürûr,
Etmiş ol zatı bütün fikr-i hıyânet teshîr.
- 17 Bir dahi mislini isterse yaratmaz tekrâr
Kâinatı yaratan hazret-i Hallâk-ı kadîr.
- 18 Rüşvetin bir kapısı olsa kapansa, farazâ,
Bin kapı açması zâtınca yine emr-i yesîr.

13. *Setr*: örtme. *Mihr-i münîr*: parlak güneş.

15. *Tagyir eylemek*: değiştirmek.

16. *Kesb-i sürûr etmek*: sevinmek. *Teshir etmek*: büyülemek, elde etmek.

17. *Hallâk-ı kadîr*: kudretli Yaratıcı, kudretli Tanrı.

18. *Emr-i yesir*: kolay iş.

- 19 Nazma sığmaz bu kadar tantana-i icrâât,
Ede bir ehl-i hüner nesr ile şerh ü tefsîr.
- 20 Terk-i cân etse, eder ehl-i kubûru iz'âc,
Halkı dünyâda da, ukbâda da eyler dil-gîr.
- 21 Eşrefâ! böyledir âdâb ü usûl-i şuarâ,
Her kasâidde duâlarla biter beyt-i ahîr.
- Olmasın tevbeye tâ cânı çıkınca meyyâl,
Etmesin kalbine hiç va'z ü nasîhat te'sîr.
- 23 Zenbini çekmede âciz kala mîzân-ı amel,
Ola mahşerde yeri vâdi-i finnâr-ı saîr.

(«Edeb Yahu» gazetesi, 29 kasım 1324, sayı: 9; *Eşref'in Külliyyatı*, İstanbul 1928)

19. *Ehl-i hüner*: hünerli kimse. *Şerh ü tefsîr*: açıklama ve yorumlama.

20. *Terk-i cân etmek*: ölmek. *Ehl-i kubûr*: mezarlardaki kimseler, *İz'âc etmek*: rahatsız etmek. *Ukbâ*: âhiret, öbür dünya. *Dilgîr eylemek*: gücendirmek, kırmak.

21. *Âdâb ü usûl-i şuarâ*: şairlerin usulleri ve kuralları. *Kasâid*: kasideler. *Beyt-i ahîr*: son beyit.

23. *Zenb*: günah, suç. *Mîzân-i amel*: işleri ölçen terazi. *Vâdi-i finnâr-ı cehennem*: ateş vâdisi.

Tercümân-ı Millet yahut Kaside-i Hürriyyet

Bu şiir, Meşrutiyet devri hakkındadır. 6 haziran 1327 (19 haziran 1911) tarihini taşıdığına göre, Eşref'in son şiirlerinden sayılabilir. Hüseyin Rifat'ın bastırıldığı *Eşref'in Külliyyatı* adlı eserde yayınlanmıştır. Yayınlayıcısının tanıtma yazısında, «bu uzun manzume eski edebiyatın tahmis dediği şekilde yazılmıştır» denmektedir. Tahminime göre, bu şiir de —«Gibidir» redifli kasidede ve Ârif Paşa hakkındaki manzumede olduğu gibi— kaside biçimiyle yazılmış, sonradan başkaları tarafından tahmis edilmiştir:

a. Şiirin adının *Tercüman-ı Millet yahut Kaside-i Hürriyyet* oluşu, bunun kaside biçimiyle yazıldığını gösterir.

b. Anlamca birbirlerine bağlı olan beyitler arasındaki anlam birliği, üstlerine katılan üçer dize yüzünden bozulmakta, ancak bu katma dizeler atıldığı zaman beyitler birbirleriyle kaynaşabilmektedir.

c. Şu beyitten açıkça anlaşıldığına göre, kasidenin aslına dahi sonradan birtakım beyitler katılmıştır:

Bundan a'lâ mı olur feyz ü terakki millete:

Taşrada oldu «lise» ba'zı debistânın adı.

Bazı debistânın [okulun] adının «lise» oluşu, Eşref'in ölümünden çok sonraki bir zamana, Cumhuriyet devrine ait bir olaydır (1923). Bu katma beyitler yüzünden şiirin genel plânında yer yer anlam tutarlılığı bozulmaktadır. Fakat, yukardaki beyitte olduğu gibi, bunların hepsini tespit etmek kolay değildir.

Bütün bu kanıtlardan anlaşıldığına göre, şiire sonradan epeyce yabancı el karışmış; değil sadece Meşrutiyet devrinde, Cumhuriyet devrinde dahi, birtakım kimseler Eşref'in adı arkasına saklanarak, onun kasidesini tahmis etmek, ya da —yukarıdaki beyitte olduğu gibi— kasidenin aslına birtakım parçalar ekleyerek, içlerini dökmeye çalışmışlardır.

Buraya, sadece, Eşref'e ait olduğunu sandığım beyitlerden bir kısmını almakla yetindim.

- 1 Verdi ziyet âleme bir verd-i handânın adı,
Doğdu, «Hürriyyet» konuldu bir perîşânın adı.
- 2 Ol perîyi altı yüz yılda doğurdu rûzgâr,
Kondu «on temmûz» da ol sâhib-i şânın adı.

1. Ziyet: süs. Verd-i handân: gülen gül.

2. Rûzgâr: zaman.

- 3 Doğması bundan otuz üç yıl mukaddem olsa da,
Kondu üç yıl var henûz ol nûr-sîmânın adı.
- 4 Her nasılsa bir piyango çıktı millet nâmına,
Âh kim yanlış konulmuş numroda anın adı.
- 5 Hep yapan bu inkılâbı hazret-i Allah iken,
Ortaya bihûde çıktı ba'zı Şeytânın adı.
- 6 Kaldı ancak hazret-i Allaha hall-i müşkilât,
Kördüğümden de beter birçok muammânın adı.
- 7 Bir nezâret çaldırır evrâkını maymunlara,
Yâra, agyâra hüveydâ râz-ı pinhânın adı.
- 8 Bir nezâret haykırır: «Nerde diretnavt?» diye,
Halbuki orda bilinmez Bahr-i Ummân'm adı.
- 9 Bir nezâret sa'y eder zorla güzellik yapmağa,
Kul gibi kol orduda herbir kumandânın adı.

6. *Hall-i müşkilât*: zorlukların çözülmesi.

7. *Hüveydâ*: meydanda, açık, belli. *Râz-ı pinhân*: gizli sır.

9. *Sa'y etmek*: çalışmak.

- 10 Bir nezâret öyle malîktir ki âlî himmete,
Sâyesinde tarla oldu cümle ormanın adı.
- 11 Eyledi her şey tebeddül, bu tebeddül etmedi:
«Hazret-i Sultân»dır tahtında sultanın adı.
- 12 Serserî kaanûnunun ahkâmını tatbîk için
Devr eder dillerde meb'ûsân ü a'yânın adı.
- 13 Anlaşıldı şimdi artık bizde âdem kalmamış,
Gezse de dillerde birçok yâve-gûyânın adı.
- 14 Kahramanlar ehl-i servetlerle etti izdivâc,
Bir hakikat şekli aldı mâlihulyânın adı.
- 15 Kim ki «Cem'iyyet» aleyhinde bulunsa: «mürteci»,
Bir kuru sözden ibâret dîn ü îmânın adı.

10. *Âli*: yüce, yüksek.

12. *Tebeddül eylemek*: değiştirmek.

13. *Yâve-gûyân*: saçmasapan söyleyenler.

14. *Ehl-i servet*: servet sahibi.

15. *Cem'iyyet*: İttihat ve Terakki Cemiyeti.

- 16 Biz işitmezdik bu âlemde neler varmış neler!
Etti ettikçe tekessür kahramânânın adı.
- 17 Ölseler de, hepsinin heykel dikilse nâmına,
Bir mezâristân olurdu cümle meydânın adı.
- 18 Sanma bunlardan daha a'lâ muhâlif fırkalar,
İsterim geçsin yere öyle sefihânın adı.
- 19 Mes'ele, onlar yesin bunlardan artarsa kemik;
Ortada başka edille, başka da'vânın adı.
- 20 Siz donanmaya iâne başka sûretle alın,
Dönmesin hatt-ı Hicâz'a bir donanmanın adı.
- 21 Sizdeki «jurnal»ların esmânı milyonlar değer,
«Banknot» bence o evrâk-ı perîşânın adı.
- 22 Gizli gizli satsanız jurnalları eshâbına,
Girse meşrûtiyyete bu ahz ü i'tânın adı.

16. *Tekessür etmek*: çoğalmak. *Kahramânân*: kahramanlar.

18. *Sefihân*: sefiyeler.

19. *Edille*: deliller, kanıtlar.

21 *Esmân*: bir şeyin pahası, tutarı. *Evrâk-ı perîşân*: dağınık kâğıtlar.

22. *Eshâb*: sahipler. *Ahz ü i'tâ*: aksata, alışveriş.

- 23 Belki beş yüz sandığı birkaç diretnavt yapar,
Kırletilmez yok yere eshâb-ı sâ mânın adı.
- 24 Çünkü gönlünden kopup vermezse bir gün bir kişi,
«Mürteci»dir indimizde, hoppala, anın adı.
- 25 Pek de çokmuş kahbe meşrûtiyyetin zenpâresi,
Şimdi beydir eskiden binlerce uryânın adı.
- 26 Memlekette kalmamış sıdkı bütün bir müslüman,
Parladıkça parladı bir çok sefîlânın adı.
- 27 Menfaat ümmîdi halkı sevk eder «Cem'iyet»e,
Yoksa te'sîr eylemez, vallah, *Kur'an*'ın adı.
- 28 Birbiri ardınca hendekten koyun atlar gibi
Geçti bir kayd altına çok sahtekârânın adı.
- 29 Milleti mahkûm edip sen hâkim olmak, öyle mi?
Ben değişmiştir derim Abdülhamid Hânın adı.

23. *Eshab-ı sâ mân*: servet sahipleri.

25. *Zenpâre*: zanpara. *Uryan*: çıplak.

26. *Sıdkı bütün*: tam doğru. *Sefilân*: sefiller.

28. *Sahtekârân*: sahtekârlar.

- 30 Halka karşı oldunuz bir başka türlü pâdişâh,
Siz çıkınca ism-i tasgîr oldu Şeytân'ın adı.
- 31 Yok hafîyye, şimdilik «Aklâm-ı istihbâr» var,
Sonradan girdi bu tarza eski unvânın adı.
- 32 Birtakım bîçâre öğrendi «grev» ma'nâsını,
Memlekette yok fakat tatbîka imkânın adı.
- 33 Munsifâne böyle mi olmak gerektir ittifâk?
Böyle mi bilmem lûgatça lâfz-ı «siyyân»ın adı?
- 34 Sen küpü doldur da kaç bir gün vatandan hârice,
Ol zamân etsin tecellî bizde İran'ın adı.
- 35 Sen yiyip ben bakmalı, öyle olur mu ittihâd?
Böyle doğru sözler oldu sizce «isyân»ın adı.
- 36 Ben yemem mâdem ki, sen de yeme eşşekler gibi,
Ba'demâ bizce harâm olsun bu helvânın adı.

30. *İsm-i tasgîr*: küçültme ismi.

31 *Aklâm-ı istihbâr*: haber alma kalemleri, daireleri.

33. *Munsifâne*: insaflica. *Lâfz*: söz. *Siyyân*: eşit.

34. *Tecellî etmek*: görünmek.

36. *Ba'demâ*: bundan sonra.

- 37 Parlemantarizmin mantarlarından el-hazer!
Hâtıra birlik gelir bunlarla Şeytân'ın adı.
- 38 Hokkabazlar aynı «istibdâd»ı «hürriyyet» diye
Gösterip derler: «Değiştî hokkabâzânın adı.»
- 39 Varsa fikrimde hatâ, affetmeyin, tashîh edin
Varsın «enternasyonal» olsun bu divânın adı.
- 40 Ey vatan! senden beterdir hâl-i perîşânım benim,
Resme girdikte olur handân, giryânın adı.

(*Eşref'in Külliyyâtı*, İstanbul 1929)

37. *El-hazer*: sakın, sakının.

38. *Hokkabâzân*: hokkabazlar.

40. *Handân*: gülen. *Giryân*: ağlayan.

Gazeller

Yayınlandığı gazetedeki şiirin üstünde şöyle bir not vardır:
*Sermuharrir-i âteş-zebânınız hazret-i Eşref'in geçenlerde söyledikleri
bir gazel-i Nef'iyâne.*

- 1 Kahr için düşmanı bir ra'd-ı kazaadır kalemim,
Lekeler zâlimi, püsküllü belâdır kalemim.
- 2 Karşısında nice erbâb-ı denâet titrer,
Hâkim-i mahkeme-i hükm-i cezâdır kalemim.
- 3 İşitince sesini sanma iki dilli düdük,
Mürtekibler için âheng-i safâdır kalemim.
- 4 Çok mu alçaklara âlemde çalarsam galebe,
Elde bayrak gibi ihsân-ı Hüdâdır kalemim.
- 5 Sihr-bâzân-ı cihâna kesilir bir ejder,
Sanki, Eşref, yed-i Mûsâ'da asâdır kalemim.

(«Eşref» gazetesi, 1325/1909, sayı: 5)

1. *Ra'd-ı kazaâ*: kaderin gök gürlemesi.
2. *Erbâb-ı denâet*: alçaklar. *Mürtekib*: rüşvet alan.
4. *İhsân-ı Hüdâ*: Allah vergisi, Tanrı lûtfu.
5. *Sihr-bâzân-ı cihân*: dünya sihirbazları. *Yed-i Mûsâ*: Musa'nın eli.

- 1 Nedir bu türlü türlü sendeki efsâneler, vâiz?
Bakılsa senden âkıldır bütün dîvâneler, vâiz!
- 2 Şarâb-ı kevseri andıkça ağzın hiç kapanmazken
Kapansın mı senin emrin ile meyhaneler, vâiz!
- 3 Sanırlar akrâbasından biri kürsî-nişin olmuş,
Senin âvâzını duysa eğer Çingâne'ler, vâiz!
- 4 Cihâdın fazlını i'lân edersin herkese ammâ,
Kaçarsın ordudan «vız! vız!» edince dâneler, vâiz!
- 5 Senin gümbürtünü hıfz eyler ammâ kubbe-i mescid,
Çıkar arş-ı Hüdâya na'ra-i mestâneler, vâiz!

(Eşref'in Külliyyatı, İstanbul 1928)

1. Vâiz: vaaz eden hoca. Âkıl: akıllı.

2. Şarâb-ı kevser: Cennetteki Kevser ırmağının şarabı.

3. Kürsi-nişin: kürsüde oturan.

4. Cihâd: savaş. Fazl: fazilet, iyilik.

5. Hıfz eylemek: korumak, saklamak. Arş-ı Hüdâ: Tanrının göğü. Na'ra-i mestâneler: sarhoşların narası.

- 1 Şimdi pek çok tekkeler tenbel yatağıdır bütün,
Medrese sâkinleri asker kaçağıdır bütün.
- 2 Garba nisbet biz henüz insan değil, müsveddeyiz,
Âh kim mektebliler bizden aşağıdır bütün.
- 3 Biz Hüdâyî-nâbitiz, bizde muallim hakkı yok,
Bizdeki üstâdlar bizden bayağıdır bütün.
- 4 Birbirin gûyâ yuvarlanmış da bulmuş, Eşrefâ!
Ehl-i mansıb tencere, millet kapağıdır bütün.

(«Edeb Yahu» gazetesi, 1324, sayı: 5)

3. *Hüdâyî-nâbit*: kendi kendine yetişen. *Ehl-i mansıb*: mevki sahipleri.

- 1 Erganûnu dinlemem, bir rind-i fevk-al-âdeyim,
Dâimâ kaanûnu berbâd etmeğe âmâdeyim.
- 2 Müstakillen bir hükümdârım kanâat mülküne,
Kayd-ı ikbâl ü saâdetten fakat âzâdeyim.
- 3 Kıymet-i dünyâ nedir indimde var eyle kıyâs,
Cenneti bir habbeye satmış bir Âdem-zâdeyim.
- 4 En büyük derdim, hayâtım, ey tabîb-i sâde-dil!
Etme bîhûde devâ ben başka bir sevdâdayım.
- 5 Hür değildir kimseler, hürriyetim ma'lûm iken
Bak belâya, Eşrefâ! ben de esîr-i bâdeyim.

(Eşref'in Külliyyatı, İstanbul 1928)

1. *Erganûn*: org. *Rind*: dünya işlerini umursamayan. *Âmâde*: hazır.

2. *Müstakillen*: bağımsız olarak. *Kayd-ı ikbâl ü saâdet*: yüksek mevki ve saadet bağı. *Âzâde*: kurtulmuş.

3. *İnd*: yan, yön, taraf. *Kıyâs eylemek*: bir şeyi başka bir şeyle karşılaştırmak. *Habbe*: tane.

4. *Tabib-i sâde-dil*: saf gönüllü (bön) doktor. *Bihûde*: beyhûde, boş yere. *Devâ*: ilâç, *Esir-i bâde*: şarabın esiri.

- 1 Bir günüm âsûde geçmez âh ü efgaan etmeden,
Bir gecem bulmaz sabâhı gamla idmân etmeden.
- 2 Her felâket baş vurur bir kerre bâb-ı lûtfuma,
Boş bırakmam kudretimce ben de ihsân etmeden.
- 3 Pek düşünmem bir belânın zeyli melhûz olsa da,
Bir belâdan önce tahlîs-i giribân etmeden.
- 4 Bir felâket sergisi oldum ki, Eşref, seyrime
Geldi bin gam, bin keder, bir kerre i'lân etmeden.

(*Deccâl*, birinci kitap, Mısır 1904)

1. *Efgaan*: acı ile bağırma, feryat.

2. *Bâb-ı lutf*: lûtufluk kapısı.

3. *Zeyl*: etek, ek. *Melhûz*: düşünülebilir, akla gelebilir, olabilir. *Tahlis-i giribân etmek*: yakayı kurtarmak.

- 1 Şâhid-i hürriyyetin çoktan vatan meftûnudur,
Mâni-i vuslat olan ammâ sarây-ı dûnudur.
- 2 Rû-yi mir'ât-ı felekte her şafak meşhûd olan,
Yerdeki bir çok şehîdin gökte aks-i hûnudur.
- 3 Şâh-ı âlem besteler şarkı yapar hep sûz-nâk,
Kıt'alar kaanûn-i istibdâdının merhûnudur.
- 4 Sâkıt oldu her nizâmın hükmü mazlûmîn için,
Ortada hükm eyleyen şimdi cezâ kaanûnudur.
- 5 Eşrefâ! hürriyyet uğrunda fedâ olsak nola?
Zulmü sultanın yutulmaz bir belâ ma'cûnudur.

(*Deccâl*, ikinci kitap, Mısır 1907)

1. *Mâni-i vuslat olan*: kavuşmaya engel olan. *Dûn*: aşağı, alçak.

2. *Rû-yi mir'ât-ı felek*: dünya aynasının yüzü. *Meşhûd olmak*: gözle görülmek. *Aks-i hûn*: kanın aksi.

3. *Sûz-nâk*: yakıcı; bir musiki makamı. *Merhûn*: rehin olunmuş. *Sâkıt olmak*: düşmek. *Mazlûmîn*: mazlumlara, zulüm görenler.

5. *Eşrefâ*: ey Eşref.

Bu gazel, kızının ölümünden duyduğu acı ile yazılmıştır.

- 1 Hasret-i yâr ile akşama kadar zâr ederim,
Geceler tâ be-seher eşkimi îsâr ederim.
- 2 Şerer-i gamla içim köz gibi yanmakta iken
Hande-i rû-yi riyâ gösteremem, âr ederim.
- 3 Rûz ü şeb üstüme bârân-ı felâket yağıyor,
Kime arz eylesem ahvâlimi bîzâr ederim.
- 4 Giderim meykedeye, pîr-i mugaanı bulurum,
Derd-i dilden eğer anlarsa haberdâr ederim.
- 5 Dolaşıp durma derûnumda, yıkıl, git, yoksa
«Mürtecî»dir diye, ey gam, seni ihbâr ederim.

(Eşref'in Külliyyatı, İstanbul 1928)

1. *Hasret-i yâr*: sevgilinin özlemi. *Zâr etmek*: inlemek. *Tâ be-seher*: sabaha kadar. *Eşk*: gözyaşı. *Îsâr etmek*: dökmek.

2. *Şerer-i gam*: gam kıvılcımları. *Hande-i rû-yi riyâ*: riyacı bir yüzle gülme.

3. *Rûz ü şeb*: gece ve gündüz. *Bârân-ı felâket*: felâket yağmuru. *Ahvâl*: hâller, durumlar. *Bîzâr etmek*: rahatsız etmek, usandırmak, bezdirmek.

4. *Meykede*: meyhane. *Pîr-i mugaan*: meyhaneci. *Derd-i dil*: gönül derdi. *Haberdâr etmek*: haber vermek.

5. *Derûn*: iç. *Mürtecî*: gerici. *İhbâr etmek*: haber vermek. (Meşrutiyet devrinde de «mürtecî» diye jurnalcılık almış yürümüştü.)

Musammatar

İstimdâd

Bu muhammes'in bütünü 23 benddir.

- 1 Açıkken ehl-i islâma sebîlin, yâ resûl-allah!
 Ne hakkı var kapatsın bir dalîlin, yâ resûl-allah!
 Adâlette senin yokken adîlin, yâ resûl-allah!
 Edip mahkûmu bir hizb-i kalîlin, yâ resûl-allah!
 Bizi ezdikçe ezmekte vekîlin, yâ resûl-allah!
- 2 O varken ümmet-i merhûme kurtulmaz dalâletten,
 Memâlikte durulmaz oldu envâ-i şakaavetten,
 Usandık hazret-i Allaha biz artık şikâyetten,
 Çıkarmazsan o [mel'ûnu] hılâfetten, vekâletten
 Kesilmez arkası bu kaal ü kîlin, yâ resûl-allah!

1. *Yâ resûl-allah*: ey Tanrının elçisi, (*Resûl*: elçi, Muhammed peygamber). *Dalîl*: azmış, doğru yoldan çıkmış. *Adil*: eş, benzer. *Hizb-i kalîl*: azınlık takımı.

2. *Ümmet-i merhûme*: ölmüş ümmet, Türk ulusu. *Dalâlet*: azma, doğru yoldan çıkma. *Memâlik*: memleketler. *Envâ-i şakaavet*: türlü eşkıyalık. *Kaal ü kîl*: dedikodu.

- 3 O varken milletin böyle gider bu baht-ı menhûsu,
Arattırdı bize icrâ-yı ahkâm etmede Rus'u,
Ne hikmettir bunun bir çok ahâlî oldu câsûsu,
Birer sûretle mahv etti yazık erbâb-ı nâmûsu,
Odur hâmîsi şimdi her rezîlin, yâ resûl-allah!
- 4 Usandık bıktık artık biz bunun hükmünden illâllah!
Denilmez doğrusu milletçe bundan sonra eyvallah!
Zamânında bunun Osmanlılıktan eyledik ikrâh,
Görürken hûn-i ma'sûmîni yerde hazret-i Allah,
Nedir ma'nâsı bilmem Selsebîl'in, ya resûl-allah!

3. *Baht-ı menhûs*: uğursuz talih. *İcrâ-yı ahkâm etmek*: buyruklarını yürütmek. *Erbâb-ı nâmûs*: namuslu kimseler. *Hâmî*: koruyucu.

4. *İkrâh* eylemek: iğrenmek. *Hûn-i ma'sûmîn*: masumların kanı. *Selsebîl*: Cennet'teki bir çeşme.

5 Ne senden şerm edip zâlim ne Mevlâdan hazer etti,
Otuz yılda ahâlîyi soyup tîg ü teber etti,
Utanmaz, birtakım bîcâregânı derbeder etti,
Bizi ezdikçe ezdi, ahtapottan beş beter etti,
Vücûdu kalkmasın mı ol sakîlin, yâ resûl-allah!

6 Bu hunkârın vücûdu geldi islâmiyyete meş'ûm,
Mezâlim çıktı ayyûka, adâletten vatan mahrûm,
İçinden böyle söyler habs olurken şimdi her mahkûm;
Şerîat çoktan etmiştir bunu i'dâm ile mahkûm,
Kerem kıl esfele gitsin [sefîlin], yâ resûl-allah!

5. *Şerm etmek*: utanmak. *Mevlâ*: Tanrı. *Hazer etmek*: çekinmek. *Tig ü teber etmek*: çırılçıplak bırakmak, soyup sovana çevirmek, (*Tig*: kılıç. *Teber*: balta). *Bîcâregân*: biçareler, zavallılar. *Derbeder*: kapı kapı dolaşan, serseri. yersiz yurtsuz. *Ol*: o. *Sakîl*: çirkin.

6. *Hunkâr*: 1. kan dökücü; 2. Hünkâr, padişah. *Meş'ûm*: uğursuz. *Mezâlim*: zulümler. *Ayyûka çıkmak*: çok yükselmek, (*Ayyûk*: 1. Keçiyıldızı; 2. göğün en yüksek yeri). *Mazlûm*: zulüm gören. *Kerem*: lütuf. *Esfel*: Cehennem'in en alt katı.

7 Yazık kim kalmamış kan ümmetin pîr ü civânında,
Açılmaz bir kilit var hepsinin sanki dehânında,
Muhabbet kalmamıştır devlet ü millet miyânında,
Bozuldu her tarafta emn ü âsâyiş zamânında,
Hesâbı yok bıçaklanmış alîlin, yâ resûl-allah!

8 Seninçün gerçi hâcet yoksa da ma'lûmu i'lâma
Ve lâkin zabt olunmaz oldu artık eşheb-i hâme,
Lehinde bin yalan yazdırsa da rüşvetle İkdâm'a
Halife böyle mi olmak gerektir ehl-i islâma,
Olur mu hükmü câiz bir zelîlin, yâ resûl-allah!

7. *Kim*: ki. *Pîr ü civan*: ihtiyar ve genç. *Dehân*: ağızlar. *Miyân*:
Emn ü âsâyiş: güven ve düzen. *Alil*: sakat.

8. *Ma'lûnu i'lâm*: bilineni bildirme. *Eşheb-i hâme*: kalemin kır atı. *İk-
dâm*: bir gazetenin adı. *Ehl-i islâm*: müslüman halk. *Hükmü câiz olmak*: hük-
mü işlemek. *Zelil*: alçak.

- 9 Nasıl bilmem ki etsek hâk-pâye arz-ı keyfiyyet,
Bugün milletçe her yerde yasaktır yâd-ı hürriyyet
Tükendi ümmetin artık, kesilmek üzre zürriyyet,
Akar her yerde kandan seyller, rahm eyle kim millet
Yuvarlanmakta üstünde o seylin, yâ resûl-allah!
- 10 Bizi, duydukça tir tir titretir ol zâlimin marşı,
Niçin bilmem ki hâlâ yıkmamakta âhımız arşı,
Sokaklar kan dolar, mesdûd olur üç günde bir çarşı,
Hilâfet iddiâsında olan bir zâlime karşı
Muaccizlikse de oldum dahîlin, yâ resûl-allah!

(İstîmdâd, Kahire 1906)

9. *Hâk-pâye arz-ı keyfiyyet etmek*: yüce varlığa durumu bildirmek (*Hâk-pây* ayağın toprağı, ayağın bastığı toprak. Karşısındakini yüceltmek için söylenen nezaket sözü). *Yâd-i hürriyyet*: özgürlüğü anma. *Zürriyyet*: döl. *Seyl*: sel. *Rahm eylemek*: acımak

10. *Arş*: göğün dokuzuncu ve en yüksek katı. *Mesdûd olmak*: kapanmak. *Muacciz*: rahatsız eden. *Dahîl*: sığınan.

Tasvîr-i Ahvâl

Bu murabba'ın bütünü 18 benddir.

- 1 Ağarmış saçlarım bir dağ başında kara dönmüştür,
O dağın dâmeninde gözlerim enhâra dönmüştür,
Bütün mûy-i siyâhım bembeyaz ezhâra dönmüştür,
Tenimde cevher-i can bir çekilmez bâra dönmüştür.
- 2 Cihâna geldiğim günden beri pek çok cefâ gördüm,
Ezildim bâr-ı gam altında, bin türlü ezâ gördüm,
Değil bîgânelerden, âşinâlardan belâ gördüm,
Vücûdum âlem-i sıhhatte bir bîmâra dönmüştür.

1. *Dâmen*: etek. *Enhâr*: nehirler. *Mûy-i siyâh*: kara kıl. *Ezhâr*: çiçekler.
Bâr: yük.

2. *Bâr-ı gam*: gam yükü. *Bîgâne*: yabancı, *Âşinâ*: tanıdık. *Bîmâr*: hasta.

- 3 Sen ister boynuna ip tak, diler cevherli kordon tak,
Bu dünyâdan nasîbin en nihâyet bir avuç toprak,
Bekaası var mı dehrin dîde-i im'ân ile bir bak,
Nice ma'mûre-i âlem harâbezâre dönmüştür
- 4 Ne olmuş olsa âdem kalmamıştır zevki dünyânın,
Hele me'mûr olursa râhatı olmaz bir insânın,
Hükûmetlerde feryadı çekilmez lâle-gîrânın,
Felek Haccâc-ı Zâlim'den daha gaddâra dönmüştür.

3. *Bekaa*: bakilik, kalıcılık, ölümsüzlük. devamlılık. *Dehr*: dünya. *Dide-im'ân*: inceleyen göz. *Ma'mûre-i âlem*: dünyanın bayındır yerleri.

4. *Lâle-gîrân*: lâleye (demir halkaya) vurulmuş olanlar.

- 5 Duyan yok, söyleme başında bin türlü belâ olsa,
Emîn olma sakın bir şahsa hattâ evliyâ olsa,
Sokar akreb gibi fırsat bulunca akrabâ olsa,
Bütün ebnâ-yı âdem bir zehirli mâra dönmüştür.
- 6 Görüp de sûretâ bir zâhidi zannetme bîçâre,
Açar isterse tîğ-i cevîr ile sînende bin yare,
Verir evvel nasîhat, sonra âdemden alır pâre,
Büyük gümrükte vâiz sanki bir simsâra dönmüştür.

5. *Ebnâ-yı âdem*: insan oğulları. *Mâr*: yılan,

6. *Zâhid*: din kurallarına sıkı sıkıya bağlı olan, sofu. *Tig-i cevher*: cevher kılıcı. *Sine*: göğüs. *Vâiz*: vaaz eden.

- 7 Büyüklerce cihanda âciz aldatmak dirâyettir,
Yalan söz söylemek onlarca gûyâ bir zarâfettir,
Küçüklerden sudûr etse fakat bunlar cinâyettir,
Büyüklük, seyyiâtı setr için astara dönmüştür.
- 8 Kuşatmış mülk-i islâmı serâpâ düşmen-i devlet,
Küsûfa uğramış hurşide dönmüş âdetâ millet,
Mezâlim kaplamış etrafını, fânûs-i hürriyyet
Zalâm-ı leyl içinde parlayan envâra dönmüştür.

7. *Dirâyet*: beceriklilik. *Sudûr etmek*: meydana çıkmak. *Seyyiât*: kusurlar, suçlar. *Setr*: örtme.

8. *Serâpâ*: baştan sona kadar. *Küsûf*: güneş tutulması. *Hurşid*: güneş. *Mezâlim*: zulümler. *Zalâm-ı leyl*: gecenin karanlıkları. *Envâr*: ışıklar.

9 Cihanda var mıdır bizler kadar bilmem gazez-mu'tâd?
Görürsek kimde âsâr-ı liyâkat eyleriz berbâd,
Edilmez mi teessüf? bizdeki erbâb-ı isti'dâd
Habste uykudan mahrûm olan bîdâra dönmüştür.

10 Olur mu câzibe, seyr eyle, her mahbûb-i gül-femde?
Kemâl olmaz mekâtibden yetişmiş her bir âdemde,
Şehâdetnâmeli câhil mi istersin bu âlemde?
Maârif şimdi bizde meyvasız eşcâra dönmüştür.

9. *Garez-mu'tâd*: gazeze alışmış. *Âsâr-ı liyâkat*: değerlilik eserleri. *Bîdâr*: uykusuz, uyanık.

10. *Câzibe*: çekicilik. *Mahbûb-i gül-fem*: gül ağızlı sevgili. *Kemâl*: olgunluk. *Mekâtib*: mektepler. *Eşcar*: ağaçlar.

11 Cehâlet âdemi mahrûm eder her bir saâdetten,
Cehâlettir cihanda var ise eşna' esâretten,
Uzağa gitme, Eşref, bu yakınlarda cehâletten
Koca bir milletin ikbâli bak idbâra dönmüştür.

(*Deccâl*, ikinci kitap, Mısır 1907)

11. *Eşna'*: çok iğrenç, *İkbâl*: talih düzgünlüğü, işlerin iyi gitmesi, yükselme. *İdbâr*: talih yüzçevirmesi, işlerin ters gitmesi, düşme.

III

Rüya

Bu muhammes, Meşrutiyet devrinde "İttihat ve Terakki Fırkası"nın tutumunu yermek için yazılmıştır. Bütünü 21 benddir. Cumhuriyet devrinde yayınlanmıştır («*Vakit*» gazetesi, 1-7 mart 1929, sayı: 4006-4012).

- 1 Musîbetten, belâdan ibret aldık, yâ resûl-allah!
Uyandık şimdi, evvel hâba daldık, yâ resûl-allah!
Aceb dergâh-ı Haktan biz ne çaldık, yâ resûl-allah?
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ resûl-allah!
- 2 Hasan, Ahmet, Zekî Bey hangi derde mübtelâ oldu?
Sokaklarda müretteb hangi kaatiller belâ buldu?
Nasıl ellerde İstanbul muhît-i Kerbelâ oldu.
Meded kıl, biz nasıl ellerde aldık yâ resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ resûl-allah!

1. *Musîbet*: belâ. *Resûl-allah*: Tanrı elçisi, Muhammed peygamber (*Resûl*: elçi). *Hâb*: uyku. *Dergâh-ı Hak*: Tanrı katı. *Meded kılmak*: yardım etmek.

2. *Hasan, Ahmet, Zekî*: Meşrutiyet devrinde İttihat ve Terakki Fırkası'nın kiralık katilleri tarafından sokak ortasında tabanca ile öldürülen muhalif gazeteciler (Hasan Fehmi, Ahmet Samim, Zekî). *Mübtelâ olmak*: tutulmak, yakalanmak. *Müretteb*: düzenlenmiş, dânişıklı.

3 Vatan zâten teverrüm etti, mikropla musâb oldu,
Otuz üç yıl dayandı zulme, üç yılda harâb oldu,
Umardık başka biz, bir başka türlü inkılâb oldu,
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ resûl-allah!

4 Anıldıkça adı hürriyyetin gülmekte istibdâd,
Demek ki hâl-i hâzır vakt-i istibdâddan berbâd,
Şefâat isterim herkesle sizden de ber-mu'tâd,
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ resûl-allah!

3. *Teverrümü etmek*: verem hastalığına yakalanmak. *Musâb olmak*: yakalanmak, tutulmak.

4. *Hâl-i hâzır*: bugünkü hâl. *Şefâat*: birinin bağışlanmasını dileme, arka olma, sahip çıkma. *Ber-mu'tâd*: alışıldığı üzere, her zamanki gibi.

5 Denizden top, semâdan bombalar yağdırmada düşmen,
Semâyâ intikaal etti demek meydân-ı harb yerden,
Utanmazlar nasıl kavgaa eder hâlâ, diyor sen, ben,
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ resûl-allah!

6 Miting akd ettiler mi içlerinde hiç öküz kalmaz,
Eğer harbe salâ dense içinde yüzde yüz kalmaz,
Vebâ gelse götürse bunları, böyle pürüz kalmaz,
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ resûl-allah!

5. *Semâ*: gök. *Düşmen*: düşman. *Intikaal etmek*: göçmek, bir yerden baş-
ka bir yere geçmek. *Meydân-ı harb*: savaş meydanı.

6. *Akd etmek*: düzenlemek. *Salâ*: çağırma.

- 7 Utanmaz birbirinden hepsi bir gün yalan söyler,
Biraz nâmuslular gizli, edepsizler ayan söyler,
Eğer varsa lüzûmu sâhiden bunda, cihan söyler,
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ resûl-allah!
- 8 Yazık, mahkûmu oldu memleket birkaç kopuk şahsın,
Neden mağlûbu kaldık çend kadar benzi uçuk şahsın,
Nasıl olduk esîri üç buçuk yıl üç buçuk şahsın,
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ resûl-allah!

7. *Ayan*: açık, meydanda.

8. *Çend kadar*: birkaç tane (*Çend*: birkaç, bazı).

9 Nasıl bilmem Halil Bey dâhiliyye nâzırı oldu,
O bedbahtın zamânında çiçekler açmadan soldu,
Bugün Dîvân-ı Âlî'den bu da farz et ki kurtuldu,
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ resûl-allah!

9. *Halil Bey*: Menteşe mebusu, İttihat ve Terakki Fırkası'nın ileri gelen kişilerinden biri ve içişleri bakanı. *Dâhiliye nâzırı*: içişleri bakanı. *Dîvân-ı Âlî*: yüce divan.

Kıtalar

Deccâl

(Birinci Kitap)

1

Çektiğim cevr ü cefânın sebebinden sorma,
 Deme kim: «Bâdihavâ menkabe dellâlı budur»;
 Habs ile, nefy ile, işkence ile ömrü geçer,
 İşte Türkiyye'de şâir olanın hâli budur.

2

Mümkün oldukça çalıştım mihneti zevk etmeğe,
 Ömrümü demle geçirdim, gamla meşgul olmadım;
 Habs ü tazyîkın dahi envânını gördümse de,
 Hamdû-lillâh kendi vicdânımda mes'ûl olmadım.

1. *Bâdihavâ*: bedava. *Menkabe*: tanınmış kimselerin başından geçen olaylar. *Nefy*: sürgün.

2. *Dem*: şarap. *Envâ*: nevilere, çeşitler. *Hamdû-lillah*: Allaha hamdolsun.

Bu kıta, «hükûmet bil-iltizâm seni ne diye mahkûm etsin?» sorusunun sorulması ihtimaline karşı yazılmıştır.

Her cihetçe hâlimizden belli istikbâlimiz,
Sözlerimden asrın icrââtım zem çıkmasın;
Ehl-i vicdâmn aceb mi habse mahkûmiyyeti?
Maksad, istikbâle bir nâmuslu âdem çıkmasın.

Eşref, bu kıtayı, Tûrkiye'den kaçması dolayısıyla söylemiştir.

Sebeb vardır, vatandan ihtiyârî kimse dûr olmaz,
Bunu herkes bilir, hubb-i vatan gerçi mukaddestir;
Nola bir hubb-i gurbet hâsıl olsa bil'akis bizde?
Vatanda ehl-i nâmûsun ikaametgâhı mahbestir.

3. *İcrâât* yapılan şeyler, işler.

4. *İhtiyârî*: kendi isteğiyle. *Dûr*: uzak. *Hubb-i vatan*: vatan sevgisi. *Hubb-i gurbet*: gurbet sevgisi. *Ehl-i nâmûs*: namuslu kimseler. *Mahbes*: hapisane.

Muktezâ-yı hükm-i kaanûn-i tabîat böyledir,
 Düşmek üzre yıldırım ekser muallâ tâk arar;
 Çok mu nâmerdin felâketten selâmet bulması?
 Herkese gelmez belâ, erbâb-ı istihkaak arar.

Vatanın hâl-i garîbânesine baktıkça,
 Giryeye-i hûn-i hamîyyetle gözüm doldu benim;
 Günde bin türlü mezâlim olarak mesmûum,
 Hâfızam hâne-i cellâda şebîh oldu benim.

5. *Muktezâ-yı hükm-i kaanûn-i tabiat*: tabiat kanununun hükmünün gereği. *Muallâ*: yüksek. *Selâmet bulmak*: kurtulmak. *Erbâb-ı istihkaak*: hakkı olan kimseler.

6. *Giryeye-i hûn-i hamîyyet*: hamîyet kanından meydana gelen gözyaşı. *Mezâlim*: zulümler. *Mesmû olmak*: duyulmak. *Şebîh*: benzer.

Bize zencîr-i esâret yakışır ziynet için,
 Vatanın mahvına zîrâ ki bütün diş bileriz;
 Değil evrâk-ı havâdiste kırâat etmek,
 Levh-i mahfûzda «hürriyyet»i görsek sileriz.

Nasıl zıdd olmasın âlemde garbiyyûna şarkıyyûn?
 Güneşten hepsini gûyâ ki nûrun mâh almıştır;
 Zirâat, ma'rifet, san'at, saâdet şimdi onlarda,
 Cehâlet, meskenet, zillet, rezâlet bizde kalmıştır.

7. *Evrâk-ı havâdis*: hâdiseleri anlatan kağıtlar, gazeteler. *Kırâat etmek*: okumak. *Levh-i mahfûz*: insanların başlarından geçecek olan işlerin ezelde yazılı bulunduğu levha.

8. *Garbiyyûn*: Batulılar. *Şarkıyyûn*: Doğulular. *Mâh*: ay. *Meskenet*: miskinlik. *Zillet*: alçaklık.

Ser-i kâra geçenler olduğıyçün hâin-i millet,
 Dıraht-ı mel'anet her cânibe sâye salmıştır;
 Bozulmuştur esâsından, düzelmez gelse de Mehdî,
 Bu mülkün emr-i ıslahı cenâb-ı Hakka kalmıştır.

Zırhlılarda ne kazan var, ne kömür var, gûyâ
 Cümlesi sâhil-i deryâda ceseddir bî-rûh;
 Kalkışırdı yine da'vâ ile istirdâda
 Bizdeki tekneleri görse idi hazret-i Nûh.

9. *Ser-i kâr*: işbaşı, iktidar. *Dıraht-ı mel'anet*: lânetlik iş ağacı. *Cânib*: yan, yön, taraf. *Sâye*: gölge. *Esâs*: temel. *Emr-i ıslah*: düzelme işi.

10. *Sâhil-i deryâ*: deniz kıyısı. *Bî-rûh*: ruhsuz. *İstirdâd*: geri alma.

Diplomatlar utanır, öyle yalan söyleyemez,
 Hiylede, hud'ada Cizvit kudemâsı gibidir;
 İ'timâd eyleme, her va'di şeh-i devrânın
 Millete verdiği *Kaanûn-i Esâsî* gibidir.

Bilenlerle değildir pâdişâhım bilmeyenler bir,
 Tarîk-i i'tisâfı yolcular reh-zenden öğrensin;
 Ma-at-ta'zîm gelsin şimdi diz çöksün huzûrunda,
 Usûl-i zulm ü gadrı Enkizisyon senden öğrensin.

11. *Hud'a*: aldatma, dek, dalavere, hiyle. *Kudemâ*: eski adamlar. *Şeh-i devrân*: devrin padişahı.

12. *Tarik-i i'tisâf*: doğru yoldan sapma yolu. *Reh-zen*: kılavuz. *Ma-at-ta'-zim*: saygı ile. *Usûl-i zulm ü gadr*: zulûm ve haksızlık usulü.

Uyar her bendi her bir fi'line Abdülhamid Hânın,
Cezâ Kaanûnu'nu tatbîka bir maznûn lâzımsa;
 Yezîd'in cürmü ondan az gelir mîzân-ı mahşerde,
 Odur İblîs'ten sonra eğer lâzımsa.

Her iki hun-rîzin asrında döküldü gerçi kan,
 Kapladı yer yer zemîni hûn-i mazlum ü şehîd;
 Bunda isrâr eylerim Allaha da versem hisâb:
 Bir Hamîd'e denk olur ancak iki tane yezîd.*

13. *Fi'l*: iş. *Maznûn*: sanık. *Mîzân-ı mahşer*: mahşer terazisi. *İblîs*: Şeytan.

14. *Hun-rîz*: kan dökücü. *Zemin*: yer. *Hûn-i mazlum ü şehîd*: mazlum ve şehit kanı.

*Ebced hesabına göre, *Yezid* = 31, *Hamid* = 62'dir.

Ey pâdişah-ı âlem! düşman mısın zekâyâ?
 Erbâb-ı iktidârı gördün mü saldırırsın;
 Asrında kaldı millet üstâdsız, kitabsız,
 Havf eylerim yakında *Kur'an*'ı kaldırırsın.

Kemâl erbâbını mahv ettin, alçaklar yetiştirdin,
 Terakkî ârzû ettikçe millet, reh-zen oldun sen;
 Bozarsın beynini dâmâdın olsa, öz kerîmenle,
 Niçin bilmem ki böyle her kemâle düşmen oldun sen

15. *Erbâb-ı iktidâr*: iktidarlı kimseler. *Havf eylerim*: korkarım.

16. *Kemâl erbâbı*: olgun kimseler. *Reh-zen*: kılavuz. *Kerime*: kız evlât.

Eşref, bu kıtayı, İzmir'de evinin polisler tarafından basılarak aranması üzerine söylemiştir.

Gayr-ı câizken taarruz, Ermeni'den bid' ile
Milletin yoklanmadık İslâm'ı, Rum'u kalmadı;
Olduğiyçün pâdişâhım herkesin ırzı senin,
Mabeyinde ırz u nâmûsun lüzûmu kalmadı.

Tefrika saldın miyân-ı millete şol rütbe kim,
Âlet etmekte seni ağrâza dostun, düşmenin;
Pâdişâhım! verme bîhûde hafiyye aylığı,
Hasbeten-lillâh millet hep hafiyyendir senin.

17. *Gayr-ı câiz*: işlenmemesi gereken. *Bid'*: başlama. *Mâbeyin*: ara, sarayda padişah yakınlarının bulunduğu daire.

18. *Tefrika salmak*: ikilik sokmak, nifak sokmak. *Miyân-ı millet*: milletin arası. *Şol rütbe*: şu derece. *Ağraz*: garazlar, maksatlar. *Bîhûde*: beyhude, boş yere. *Hasbeten-billâh*: Allah rızası için.

Bu kıta, Abdülhamid'in ağzından yazılmıştır; Padişah, *Deccâl'e* karşı kendisini şöyle savunmaktadır:

Zamânımda olan her bir fenâlıktan haberdârım,
Vatan satranca döndü, ben dahi bir şâh-ı menhûsum;
Ahâlîyi aceb mi habs ü nefy etmekle zevk alsam,
Cülûsumdan beri Yıldız'da zîrâ ben de mahbûsum.

Bir sürü sanki koyundur millet,
Sürünün kurdu Hamîd-i Sâni;
Nice can yaktı, ocak söndürdü,
Dûzaha gitmedi hâlâ cânı.

19. *Şâh-ı menhûs*: uğursuz padişah. *Aceb mi*: şaşılır mı. *Nefy*: sürgün.

20. *Hamid-i Sâni*: II. Abdülhamit. *Dûzah*: cehennem.

Pâdişâhım! ehl-i mahşerden hayâ etmez misin?
Sağlığında herkese sihr eyledin câdû gibi;
Kimseden umma sakın bir Fâtiha ba'd-el-memât,
Çünkü kırbaçla alınmaz Fâtiha virgû gibi.

Bu kıta, Abdülhamit devrinde, Sırbistan, Karadağ, Romanya, Besarabya, Batum, Kars, Ardahan, Bosna - Hersek, Kıbrıs, Mısır, Tunus, Girit v.b... gibi birçok yerlerin parça parça elden çıkması dolayısıyla yazılmıştır.

Vatandan yer verildikçe eğer câizse gaazîlik,
Cihanda pâdişâhım gaaziyânın ser-firâzısın;
Cülûsundan beri çok memleket, millet fedâ ettin,
Bu sûretle değil bir kerre, sen bin kerre gaazîsin.

21. *Ehl-i mahşer*: mahşer halkı. *Hayâ etmek*: utanmak. *Ba'd-el-memât*: ölümden sonra. *Virgû*: vergi.

22. *Gaaziyân*: gaziler. *Ser-firâz*: benzerlerinden üstün olan.

Bu kıta, Abdülhamit devrinde başgösteren Makedonya meselesi dolayısıyla yazılmıştır.

Pâdişâhım! bir dırahta döndü kim gûyâ vatan,
Dâimâ bir baltadan bir şâhı hâlî kalmıyor;
Gam değil ammâ bu mülkün böyle elden gitmesi,
Gitgide zulm etmeye elde ahâlî kalmıyor.

|

Bu kıta, Mısır'ın İngilizler tarafından işgali üzerine yazılmıştır. Mısır'ı doğrudan doğruya İngiltere idare edecek, fakat dış görünüşe göre, egemenlik yine Osmanlı İmparatorluğu'nda kalacaktı. Eşref, devletin bu sözde egemenliğini, mülkünü kaybedip de elinde sadece koçanı [tapu senedi] kalan kimselerin haline benzetiyor. Şiirde *Mısır* ve *koçan* sözcükleri iki anlamlı olarak kullanılmıştır.

Vakt-i fırsat gözetir şâh-ı cihan,
Tutar elbette elinden kaçanı:
Yine sâhib olur inşâallah,
Mısır'ın kaldı elinde koçanı.

23. *Dıraht*: ağaç. *Şâh*: dal. *Hâlî*: boş. *Mülk*: memleket.

24. *Târmâr*: tarumar, karmakarışık, dağınık, perişan. *Dergâh-ı Mevlâ*: Tanrı katı. *Duhter*: kız *Şeh-i âlem*: dünya padişahı, Osmanlı padişahı. *A'dâ*: düşmanlar.

«Hamîd'in tâc ü tahtı târmâr olsun!» diye, millet
 Nasıl el kaldırıp etmez duâ dergâh-ı Mevlâya?
 Esîr oldu vatan yaşmaklı bir duhter gibi, gûyâ
 Şeh-i âlem saçından tuttu, teşlîm etti a'dâya.

Bu kıta, Makedonya meselesi çıkınca, oradaki askerler için iane toplanması dolayısıyla yazılmıştır.

Birer sûretle senden ecnebîler cizye almakta,
 Verirsin pâdişâhım bittabi' korku belâsından;
 Utanmazsın ahâlîden iâne celb ü cem'inde,
 Ne farkın kaldı bilmem bir dilenci kethüdâsından.

26. Cizye: vergi, haraç. İâne celb ü cem'i: iane toplamak.

Bu kıtada, Abdülhamit'in halka ait mallara el koyup onlarla kendisine çiftlikler kurması anlatılmıştır.

Cihanda pâdişâhım hayret-efzâdır fütûhâtın,
Ahâlînin elinden zabt olunmuş çiftlikâtın var;
Ne mutlu! memleket gittikçe, artar feyz-i lûtfunla
Memâlikte senin milyon kadar müstemlekâtın var.

Bu kıtada da aynı konu işlenmiştir.

Ne gam gitse memâlik? pâdişâhım, sen hemen sağ ol!
Cihângîr'i Beşiktaş'ınla birleştir de muhtâr ol;
Felâket-dîdeğânın öyle tutsunlar ki burnundan,
Yerin yurdun yıkılsın, memleketsiz bir hükümdâr ol.

27. *Hayret-efzâ*: hayret verici, şaşırtıcı. *Fütûhât*: fetihler. *Çiftlikât*: çiftlikler. *Feyz-i lûtf*: lûtfun ilerlemesi. *Memâlik*: memleketler. *Müstemlekât*: sömürgeler.

28. *Felâket-didegân*: felâket görmüş olanlar.

Bu kıta, Abdülhamit'in, saltanatta veraset usulünü değiştireceği söylentisi üzerine yazılmıştır.

Öyle bir hünkâr ile millet belâya düştü kim,
Haşre dek kan dökmeye İblis'e karşı va'di var;
şimdi de kalkıştı tebdîl-i verâset etmeye,
Zulmü bitmek bilmiyor, mâba'dinin mâba'di var.

Bu kıta da, veraset usulünün değiştirileceği söylentisi üzerine yazılmıştır.

Fesâd  fitnede, icrâ-yı envâ-ı mezâlimde
Nazîrin dehre gelmez bir daha, millet emîn olsun;
Hayât-ı kâinata pâdişâhım sen vedâ' et de,
Velâhd ettiğin isterse İblis-i lâîn olsun.

29. *Hünkâr*: padişah. *Haşr*: mahşer. *Dek*: kadar. *İblis*: şeytan. *Tebdil-i veraset*: veraset usulünü değiştirme.

30. *Fesâd  fitne*: karışıklık ve azdırma. *İcrâ-yı envâ-ı mezâlim*: çeşitli zulmler yapma. *Nazir*: benzer. *Dehr*: dünya. *İblis-i lâîn*: lânetlenmiş şeytan.

Bu kıta da, veraset usulünün değıştirileceği söylentisi üzerine yazılmıştır.

Devr ü teslîm etmek üzre düşmana bâkîsini,
Mülke bir hayr-ül-halef bulmaklığa cehd etmeli;
Nâmını rahmetle yâd ettirmek isterse Hamîd,
Süt karındaşı Fehîm'i bir velâhd etmeli.

Asrımızda gülsitân-ı âlemin bir bûmusun,
Pâdişâhân-ı cihânın bizde en meş'ûmusun;
Sûretin rü'yada dehşet-bahş olurken millete,
Bir Arab İzzet gibi Çingâne'nin mahkûmusun.

31. *Bâki*: kalan. *Hayr-ül-halef*: hayırlı halef. *Cehd etmek*: gayret etmek, çalışmak.

32. *Gülsitân-ı âlem*: dünya gül bahçesi. *Bûm*: baykuş. *Padişâhân-ı cihan*: dünya padişahları. *Meş'ûm*: uğursuz. *Dehşet-bahş*: dehşet verici, korkutucu.

Besmele duymuş olan Şeytan gibi
 Kahr olursun «Höt!» dese bir ecnebî;
 Pâdişâhım! öyle alçaksın ki sen,
 İzzet-i nefsin Arab İzzet gibi.

Pâdişâhım! görüyorsun, çoktan,
 Çıkıyor mes'eleler hiç yoktan;
 Arab İzzet kılavuz oldukça
 Burnunu kurtaramazsın boktan.

Bu kıta, Seccadecibaşı İzzet Ağa'nın İzmir gümrükleri hammalbaşılığına atanması üzerine yazılmıştır. O devirde, İzmir gümrükleri hammalbaşılığından senede altı yedi bin lira gelir sağlanırmış.

İzmir'e hammalbaşısı oldu ser-seccâdecî,
Anlaşıldı, kendisi bir abd-i mümtazdır sana;
Ettiğin cürm ü günâhı boynuna almak için,
Pâdişâhım! öyle bin hammalbaşısı azdır sana.

Bir büyük, alçak olur rütbe-i «Bâlâ»ya kadar,
Adamın pâyesi arttıkça hicâbı azalır;
Böyle bâlâda bitince derecât-ı nâmûs,
Var kıyâs eyle gürûh-i vüzerâda ne kalır.

35. *Ser-seccâdecî*: seccadecibaşı. *Abd-i mümtâz*: seçkin kul.

36. *Rütbe-i Bâlâ*: yüksek rütbelerden birinin adı. *Pâye*: derece, rütbe. *Hicâb*: utanç. *Bâlâ*: yüksek, yukarı. *Derecât-ı nâmûs*: namus dereceleri. *Gürûh-i vüzerâ*: vezirler güruhu.

Her biri hâlince icrâ-yı mezâlim etmede,
 Görse bir me'mûru insan bir şakî zanneyliyor;
 Eyleme bîhûde, ey bîçâre! feryâd ü figaan,
 Âh-ı mazlumu hükûmet mûsikî zanneyliyor.

Bu kıta, dünyaya kuyruklu yıldız çarpacağı hakkında bir söylentinin çıkması üzerine yazılmıştır.

Kıyâmet, necm-i gîsûdâr ile teşrîn-i sânîde
 Koparsa çok değildir ol kadar dehşetli bir hızdan;
 İşitmiştim bunu vaktiyle bir mâhir müneccimden:
 Mukaddermiş harâbîsi bu mülkün çünkü «yıldız»dan.

37. *İcra-yı mezâlim etmek*: zulümler yapmak. *Şakî*: haydut. *Âh-ı mazlum*: zulüm görenin ahı.

38. *Necm-i gîsûdâr*: kuyruklu yıldız. *Mâhir*: maharetli, usta. *Mukadder*: alinyazısı önceden belli. *Harâbî*: haraplık. *Mülk*: memleket.

Eşref hapiste iken, birlikte yattığı arkadaşları, «Ne istiyorlar?» diye Yıldız'dan bir haber gelmesi hayaline kapılırlar ve «af» istemeği düşünürler. Bu kıta, hayalden doğan o soruya cevap olarak yazılmıştır.

Nefret ettim, ba'demâ Osmanlı nâmı istemem,
Yok mu istikrâha hakkım söyle Allah aşkına?
Pâdişâhım! başka bir lûtf istemem senden, fakat
Tâbiyyetten beni affeyle Allah aşkına!

(*Deccâl*, birinci kitap, Mısır 1904)

/

39. *Ba'demâ*: bundan sonra. *İstikrâh*: iğrenme.

II

Deccâl

(İkinci Kitap)

Aşağıdaki kıtalar (1 - 20) eserin içindeki *Şemşîr-i Zebân* bölümünden alınmıştır.

1

Şemşîr-i Zebân'ın bu ilk kıtasının üstünde *Tevhîd ve Mûnâcât* başlığı vardır.

İlâhî! yok nazîrin, yok nazîrin, yok nazîrin!
Ne vardır müsteşârın, ne müşîrin, ne vezîrin;
Gidenler kalmasın ukbâda Allahım cezâsız,
Yeter hâinlere dünyâda bu abd-i hakîrin.

2

Etmeden tahkîk bir söz söylemem bir şahs için,
Eski bir darb-ı meseldir gerçi «orman taşlamak»;
Hicv edersem hâini, zâhid, «Günâh ettin!» deme,
Dîn-i İslâm'da sevabdır çünkü Şeytan taşlamak.

1. Nazîr: benzer. Ukbâ: âhiret. Abd-i hakîr: hakir kul.

2. Zâhid: din kurallarına sıkı sıkıya bağlı kimse, sofu.

Ekserî hicvimde ta'yîm-i esâmî eylemem,
 Fikr-i mahsûsumca bu hâlin şudur ki mûcibi:
 İsterim her bir denîye kaabil-i tatbîk olup
 Kullanılsın her biri bir numrosuz gözlük gibi.

Mümkün olsa kaçarım âlem-i ervâha kadar,
 İttihâd eylemem ecsâm ile makberde bile;
 Ol kadar eyledim ebnâ-yi beşerden nefret,
 İstemem yüzlerini görmeyi mahşerde bile.

3. *Ekserî*: çoğu. *Ta'yîn-i esâmî eylemek*: isimleri tayin etmek. *Mûcib*: sebep. *Denî*: alçak.

4. *Âlem-i ervâh*: ruhlar dünyası, öbür dünya. *Ecsâm*: cisimler. *Makber*: mezar. *Ebnâ-yi beşer*: insanoğlu.

Değiştir «Meclis-i hâs»ı, buyur erbâbını ta'yîn,
Nolur, ey pâdişâhım! halka karşı bir nümâyiş et;
Bütün bir hey'etin var ise tebdîlinde ger mahzûr,
Hahambaşı'yı olsun Şeyhülislâm'la becâyiş et.

Bu kıta, 1891 tarihinde iş başında bulunan bir sadrazam hakkında söylenmiştir.

Agop Paşayı, lûtf et, pâdişâhım! sadr-ı a'zam yap,
Denînin üstüne varsın gelen de bir denî olsun;
Sadârat mührünü memnû' ise vermek müselmâna,
Yahûdî'den usandık, bir zaman da Ermeni olsun.

5. *Meclis-i hâs*: özel meclis, (burada Bakanlar kurulu). *Tebdil*: değiştirme. *Ger*: eğer.

6. *Denî*: alçak.

Bu kıta, vezirlerden biri hakkında söylenmiştir.

«Hamıyyetsiz» dedim hakkında, affet, infiâl etme,
Hamıyyetsizsin elbette vezâret var iken serde;
Değil mi, bir düşün, ikbâline merhûn vicdânın?
Be vicdansız teres! söyle, hamıyyet nerde sen nerde?

Bu kıta, hürriyetseverlerin en büyük düşmanı Bahriye Nâzırı Celâl Paşa hakkında söylenmiştir.

(Hüseyin Rifat'ın *Eşref'in Külliyyatı* adlı eserinde bu kıta, yanlış olarak, Bahriye Nâzırı Hasan Paşa hakkında söylenmiş gibi gösterilmiş ve oradan yararlanılan bütün antoloji ve okul kitaplarında aynı yanlış tekrarlanmıştır.)

Şimdiki nâzır-ı bahriyye Celâl Paşayı
Şöyle ta'rîf ediyor vak'a-nüvîsân-ı ümem:
Gelecek olduğunu bilse idi neslinden,
Almadan hazret-i Havvâ'yı boşardı Âdem.

7. *İnfiâletmek*: gücenmek, darılmak. *Ser*: baş. *İkbâl*: yüksek mevki. *Merhun*: rehin edilmiş.

8. *Vak'a-nüvîsân-ı ümem*: milletlerin vakanüvisleri, tarihçileri.

Bu kıta, Bahriye Nâzırı Hasan Paşa hakkında söylenmiştir.

Uğrarsa vebâ, râhın eğer semt-i Halîc'e,
Bir muş ile Tersâne'ye git, ref'-i nikaab et;
Bul nâzır-ı bahriyyeyi Allahı seversen,
Al cânını, bin katle bedel bir de sevâb et.

Bu kıta, bir vakit vükelânın «dank» [grip] denilen hastalığa tutulup tekrar iyileşmeleri dolayısıyla söylenmiştir.

Hastalıktan vükelâ etti yine kesb-i şifâ,
Böyle bir fırsatı fevt etti Ecel vâ-esefâ!
Anlara «dank» u «grîp» etmedi te'sîr, meğer
Erişe kahr-ı İlâhî ile dehşetli vebâ.

9. *Râh*: yol. *Réf'-i nikaab etmek*: yüz örtüsünü çıkarmak.

10. *Vükelâ*: vekiller. *Kesb-i şifâ etmek*: iyileşmek. *Fevt etmek*: elden kaçır-
mak. *Vâ-esafâ*: ne yazık.

Abdülhamit devrinde, Türkiye dışındaki memleketlerde kimi kimseler için heykel dikildiği sözü işitilirse de, memlekette heykel görülmemişti. Eşref, Mısır'a gidip de Mehmet Ali ve İbrahim Paşaların heykellerini görünce, bizdeki vükelâyı hatırlayarak bu kıtayı söylemiştir.

Vükelâ kabrine heykel dikelim şöyle yazıp
Ki: «Bunun hâl-i hayâtında yeri münhal idi;
Sanmayın yevm-i vefâtında bilindi kadri,
Sağlığında yine bu böylece bir heykel idi.»

Bu kıta, rüşvetçiliğiyle ün alan Üsküdarlı Ârif Paşa'nın ölüm haberi üzerine yazılmıştır. (Ayrıca bk. *Kasideler*, VI.)

Beyt-i âtîyi revâ eylese herkes nakarât,
Vâli Paşa bu gece dâr-ı bekaaya gitti;
Hiç iş görmedi eyyâm-ı hayâtında habîs,
Millete, memlekete öldü de hizmet etti.

11. *Münhal*: boş. *Yevm-i vefat*: ölüm günü. *Kadr*: değer.

12. *Beyt-i ârif*. aşağıdaki beyit. *Dâr-ı bekaa*: âhîret. *Eyyâm-ı hayât*: hayatın günleri, yaşanan günler. *Habîs*: kötü.

Bu kıta, rüşvetçiliğiyle ün alan Derviş Paşa hakkında söylenmiştir.

(*Eşref'in Külliyyatı*'nda bu kıta, yanlış olarak, Abdülhamit hakkında söylenmiş gibi gösterilmiştir.)

Cihan müştâkın ammâ, olmayınca meblâğ-ı ma'lûm
Gelip de hâk-i pâye yüzlerin kaabil mi sürsünler?
Çıkar tasvîrini binlerce taksîm et vilâyâta,
Ahâlî sûret-i matbûana bârî tükürsünler.

Eşkiyâ her çaldığın verse halâs olmaz yine,
Bak ne rütbe mültezem âsâyişi insanların:
Hep bulur erbâb-ı şirkat âkîbet ettiklerin,
Yanlarında kor mu me'mûrîn-i devlet anların?..

13. *Müştâk*: özlemiş. *Hâk-i pâye*: ayak toprağı. *Vilâyât*: vilâyetler. *Sûret-i matbûa*: basılmış resim, basılmış surat resmi.

14. *Halâs olmak*: kurtulmak. *Mültezem*: lüzumlu, gerekli. *Erbâb-ı şirkat*: hırsızlar. *Âkîbet*: nihayet, son, sonunda. *Me'mûrîn-i devlet*: devlet memurları.

Bu kıta, dilencilerin İstanbul'dan sürülmesi dolayısıyla yazılmıştır.

Yalınız kaldı devâirde kibâr-ı seele,
 Bir sühûletle sürüldü sürülenler yolda;
 Tard olunsaydı eğer bir de gürûh-i cehele,
 Üç kişi kalmaz idi koskoca İstanbul'da.

Bu kıta, rüşvet almamaları için hâkimlere yemin ettirilmesi üzerine söylenmiştir

Pâdişâhım! her irâden ayn-ı hikmettir senin,
 Bir kerâmettir hele tahlîf-i hükkâm-ı kirâm;
 Bu usûlü cümle me'mûrîne ta'mîm eyle kim
 Çatlasınlar hepsi, kurtulsun şu millet vesselâm!

15. *Devâir*: daireler. *Kibâr-ı seele*: dilencilerin kibarları, kibar dilenciler. *Suhûlet*: kolaylık. *Tard olunmak*: kovulmak. *Gürûh-i cehele*: cahiller güruhu.

16. *Ayn-ı hikmet*: hikmetin ta kendisi. *Tahlif-i hükkâm-ı kirâm*: ulu hâkimlere yemin ettirme. *Me'mûrin*: memurlar. *Ta'mîm eylemek*: yaymak.

Bu kıta, yemin usulünün bütün memurlara uygulanması, fakat eski halin yine değişmemiş olması üzerine söylenmiştir.

Mansıb erbâbı yemîninde sebât eylemiyor,
Böyle hâinlere bilmem ki daha nettirelim?
Rüşvet i'tâsını men etmeğe me'mûrîne
Bâri efrâd-ı ahâlîye yemîn ettirelim.

Bu kıta, yemin etme usulünden valilerin ayrı tutulması dolayısıyla söylenmiştir.

Resm-i tahlîfin şümûlü olmadı vâlîlere,
Çok yemiş de anların karnı yemîne tok mudur?
Anlaşılmaz sehve mebnî mi bu istisnâ aceb?
Yoksa vâlîlerde ümmîd-i sadâkat yok mudur?

17. *Mansıb erbâbı*: yüksek mevki sahipleri. *i'tâ*: verme. *Me'mûrin*: memurlar. *Efrâd-ı ahâlî*: halk.

18. *Resm-i tahlîf*: yemin ettirme âdeti. *Şümûl*: içine alma, kaplama. *Sehve mebnî*: yanlışlıktan dolayı.

Eski Halep Mektupçusu İzzet Efendi ile Diyarbakır istinaf müddeiumumîsi Nacim Efendi, İstanbul'da, Sandıkburnu'nda, sarhoşluk hâliyle kavga etmiştir. Nacim Efendi, «Rütben büyük ama kendin alçaksın, küçüksün» demiş, İzzet Efendi de küsmüş. Eşref, aralarını bulmak için aşağıdaki kıtayı söylemiş:

İşittim ki seni Nacim darıltmış,
Demiş «Rütben büyük, kendin küçüksün»,
O sarhoşlukla etmiş bir köpeklik,
Nolur affeyle, sen andan büyüksün.

Bu kıta, Abdülhamit devrinde, askerlik süresinin çok uzun olması dolayısıyla söylenmiştir.

Oldu şân ü şeref Osmanlı'lara askerlik,
Bu esâsı düvel-i sitte çalışsa yıkamaz:
Kışlalar sâye-i şâhânede cennet gibidir,
Bir giren sonra içinden gâvur olsa çıkamaz.

20. *Düvel-i sitte*: altı devlet. *Sâye-i şâhâne*: padişahın sayesi.

Bu kıta, *Deccâl*'in *Zeyl* bölümünden alınmıştır. Şair, bunu, bir gün Osmanlı tarihi okuduğu sırada yazmıştır.

Yüz tuttu inkırâza cism-i cesîm-i devlet,
Döndü harâbezâra maşrıktaki mebânî;
Sıçtı cihana gitti Abdülhamîd-i Evvel,
Tüy dikti sonra geldi Abdülhamîd-i Sâni.

(*Deccâl*, ikinci kitap, Mısır 1907)

21. *Inkırâz*: çökme. *Cism-i cesîm-i devlet*: devletin ulu vücudu. *Maşrık*: doğu tarafı. *Mebânî*: yapılar, binalar. *Abdülhamîd-i Evvel*: I. Abdülhamit. *Abdülhamîd-i Sâni*: II. Abdülhamit.

III

Hasbihâl

yahut

Eşref ve Kemal

Bu kıtalar, *Hasbihâl*'i açıklamak için nesirle yazılmış dip notlarının aralarına serpiştirilmiştir.

1

Bu kıta, Namık Kemal'e Abdülhamit'in türbe yaptırması dolayısıyla yazılmıştır,

Eb-ül-Ekrem Kemâl'in rıhletinde hazret-i Haydar
Şarâb-ı Kevser'i merhûma attırdıkça attırdı;
Kızıl Sultan anınçün türbe inşâ eyledi sanma,
Yine avdet eder havfiyle mermerle kapattırdı.

2

Rûh-i Midhat'la Ziyâ böyle hitâb etmededir:
«Madik ettin bize ey Pinti Hamîd-i Sânî!
Seni berbâd ederiz mahkeme-i Kübrâda,
Açmadan gelme sakın Meclis-i Meb'ûsân'ı.»

1. *Rıhlet*: göçme, ölme, *Şarâb-ı Kevser*: cennet şarabı. (*Kevser*: Cennetteki bir ırmak). *Havf*: korku.

2. *Mahkeme-i Kübrâ* : Tanrı mahkemesi.

Bu kıta, memleketin parçalanması hakkında söylenmiştir.

Sağlığında bir karış yer koyma Allah aşkına,
«Mülkü taksîm eyleyip geldim» de ceddin Fâtih'e;
Pâdişâhım! ölmeden öldür şu kansız milleti,
Hepsinin kabr-i şerîfinde oku bir *Fâtiha*.

Bu kıta da, aynı konu üzerine yazılmıştır.

Bosna, Girit'le Kıbrıs, Mısır u Tunus giderken
İblîs ederdi böyle Abdülhamîd'e telkîn:
«Dünyâ-yı bî-bekaayı terk eylemezden evvel
Bir memleket bırakma yâ hâtem-üs-selâtîn!»

4. *İblis*: Şeytan. *Telkin etmek*: fikir aşlamak. *Dünyâ-yı bi-bekaa*: ölümlü dünya. *Hâtem-üs-selâtîn*: sultanların sonuncusu, son sultan.

Bâb-ı Meşihat'tan tayin olunarak kazâ velivâlara gönderilen nâib [kadı] ler hakkında Eşref şöyle demektedir: «Kazâ nâibleri denilen murdarlar hırsızlıkta, edepsizlikte, namussuzlukta, eşkiyadan daha fena, daha eşna'dırlar. Binaenaleyh umum kazâlar ahalisini kıt'a-i âtiyye hükmünün icrasına en mukaddes bir vazife olmak üzere davet ederim:»

Sarıklı gördüğün câhilleri zanneyleme nevvâb,
Kurutmakçün dıraht-ı mülkü gûyâ bir diken sarmış;
Başından boynuna indir, anınla boğ hemen kelbi,
Sarık sanma, bir ölmüş beyne tutmuş bir kefen sarmış.

Eşref, *Hasbihâl* adlı eserini, mezar taşına yazılmak üzere vasiyet ettiği şu «kitâbe-i seng-i mezar» ile sona erdirmektedir:

Kabrimi kimse ziyâret etmesin Allah için,
Gelmesin reddeylerim billâh öz kardaşımı;
Gözlerim ebnâ-yı âdemden o rütbe yıldı kim,
İstemem ben *Fâtiha*, tek çalmasıñlar taşımı.

(*Hasbihâl yahut Eşref ve Kemal*, Mısır 1908)

5. *Nevvâb*: nâibler, kadılar. *Dıraht-ı mülk*: memleket ağacı. *Kelb*: köpek

6. *Ebnâ-yı âdem*: insanoğlu. *Rütbe*: derece. *Kim*: ki.

IV

İran'da Yangın Var

(Mebde-i mezâlim-i İran fî 22 haziran sene 1908)

1

Marpucu attı elinden, çekti seyf-i sârimi,
Yaptı bir müdhiş dram, kan döktü zâlim su gibi;
Bir top attı, milletin çıktı dumanı göklere,
Şâh-ı İran kıydı meb'ûsânı tönbâkû gibi.

2

Bu kıta, Şah'ın yeni seçim teklifi dolayısıyla yazılmıştır.

İntihâb eyleseler de basın isti'fâyı,
Ba'demâ dinlemeyin etse de bin kerre kasem;
Açtı sanma yeniden meclis-i meb'ûsânı,
Yine top ağzına meb'ûs arıyor şâh-ı Acem.

1. *Seyf-i sârimi*: keskin kılıç.

2. *Bâ'demâ*: bundan sonra. *Kasem*: yemin.

Açıldı bir yeni mekteb, buyursun ehl-i istibdâd,
 Kıtâli mülk-i Fürs'ün şâh-ı nev-câhından öğrensın;
 Kulağı geçti boynuz, kan alır şimdi ahâlîden,
 Kızıl Sultan gidip zulmü Acem şâhından öğrensın.

Çıkacak var mı yüzün nezd-i Resûl-allaha?
 Kurtarır mı seni mahşerde Hamîd-i Sâni?
 Âhiret yok mu ki? Var ise demez mi Allah:
 «Topa tuttun ne için meclis-i meb'ûsânı?»

3. *Ehl-i istibdâd*: müstebitler. *Kıtâl*: birbirini öldürme. *Mülk-i Fürs*: Fars ülkesi, İran. *Şah-ı nev-câh*: yeni tahta geçen şah.

4. *Nezd-i Resûl-allah*: Peygamberin yanı.

Milleti kırdı, perîşân etti meb'ûsânını,
 Ol kadar can yaktı ki, Cengîz'i hayrân eyledi;
 Âferîn! Abdülhamîd Hânı bıraktı gölgede,
 Şâh-ı Îrân attı top, İran'ı vîrân eyledi.

Ber-devâm etmek için heykel-i istibdâdı,
 Acemistân'a el attı Hamîd-i Sâni;
 Okuruz «Fâtîha», başka elimizden ne gelir?
 Duman attırdı «balam» türbe-i meb'ûsânı.

6. *Ber-devâm etmek*: hep devam ettirmek. *Türbe-i meb'ûsân*: mebusların türbesi.

İşte İran, işte Türkiyye, uzağa gitmeyin,
 Bir binâ tecdîd olunmaz ekseriyyâ çökmeden;
 Hallolundu mes'ele: bîhûdedir, gelmez sonu,
 Tıfl-ı hürriyyet doğarsa evvelâ kan dökmeden.

Cennete yollamak ehl-i hakkı
 Şâh-ı Îrân'a göre bir şandır,
 Hâdim-i adl olanın İran'da
 Türbesi meclis-i meb'ûsandır.

7. *Tecdîd olmak*: yenilenmek. *Tıfl-ı hürriyyet*: özgürlük çocuğu.

8. *Ehl-i hak*: haklı kimseler. *Hâdim-i adl*: adaletin yardımcısı.

Bu kıta, Şah'ın Meclisçe kendisine ayrılan ödeneği azımsaması dolayısıyla yazılmıştır.

Seyredip yaylasını ester-i istibdâdın
Gördü az kendine tahsîs edilen meydânı;
Gemi aldı azıya şâh-ı Acem huylanarak,
Yıktı bir çifte atıp meclis-i meb'ûsânı.

Dökülen kan boşa gitmez reh-i hürriyyette,
İnkılâba olur ergeç cereyânı bâdî;
İç yüzünden çürüyüp rahneler eyler peydâ,
Temelinden göçürür heykel-i istibdâdı.

9. *Ester-i istibdâd*: istibdat katırı. *Tahsis edilmek*: ayrılmak.

10. *Reh-i hürriyyet*: özgürlük yolu.

Put kesildi susuyor âlem-i insâniyyet,
 Kanlı bir levhaya bir perde çekildi, eyvâh!
 Karşıdan seyrediyor Avrupa lâ-kaydâne,
 Sanki eğlenceli bir top oyunu oynadı Şâh.

Bu kıta. Türkiye’de İkinci Meşrutiyet ilân edildikten sonra, Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın açılışını tebrik için İran Şahının gönderdiği telgraf dolayısıyla yazılmıştır.

Zulm ile eyledi Îrân’ı serâser vîrân,
 Bilmiyor kendini gülşende mi, külhanda mıdır?
 Bize hürriyeti tebrîk ediyor şâh-ı Acem,
 «Bilemem eyleyecek girye midir, hande midir?»

Kâ'be-i hürriyyeti sür'atle tecdîd eyleyip
 Şâd edin ervâh-ı meb'ûsânı Allah aşkına;
 Her taraftan Şâh kundak koydu, yangın var, koşun!
 Müslümanlar! kurtarın Îrân'ı Allah aşkına!

Gelip Rûh-ül-kudûs imdâda, yazdım son zamânında
 Büyük bir zâlîme karşı kalemle bir gazâdır bu;
 İsabet ettire cangâh-ı istibdâdına, Allah,
 Şeâmetlû şeh-i Îrân'a bir *Sehm-i Kazâ*'dır bu.

(*Iran'da Yangın Var*, ikinci baskı, İstanbul 1908)

13. *Tecdid* eylemek: yenilemek. *Ervâh-ı meb'ûsân*: mebusların ruhları.

14. *Ruh-ül-kudûs*: Cebrâil. *Gazâ*: savaş. *Cangâh-ı istibdâd*: istibdadın canevi. *Şeâmetlû*: uğursuz. *Şeh*: şah. *Sehm-i Kazâ*: kader oku. (Eşref, kitabını, Nef'i'nin *Sihâmı-ı Kazâ* [kader okları] adlı yergi kitabına benzetiyor).

Kuyruklu Yıldız

Eşref, Adana vali muavinliği sırasında kadro dışında bırakılınca (1909), doğduğu Kırkağaç kasabasında yerleşmişti. Halley kuyruklu yıldızının 5 Mayıs 1326 (18 Mayıs 1910)'da dünyaya çarpacağı söylentisi üzerine, Kırkağaç'ta ailesiyle birlikte korkular geçiren şair, çarpmayı beklediği günlerde bu kıtaları yazmıştır. Araya nesirle yazılmış fıkralar da karıştırılmıştır. Eser Cumhuriyet devrinde yayınlanmıştır. («*Vakit*» gazetesi, 19 Ocak - 28 Şubat 1929, sayı: 3963-4005)

1

Doldu taşı korkumuzla defter-i pîr-i mugaan,
Silmeli kuyruklu yıldızla hesâbı, yâ Ali!
Beş Mayısta mest-i lâ-ya'kil gelince mahşere
İsteriz Allah için Kevser şarabı, yâ Ali!

2

Bizi hep kadrodan hâric bırak da mahşere celb et,
Kemâl-i kudretinden hall olunmaz bir muammâ yap;
Tutuştur kâinâtı mahv için kuyruklu yıldızla,
Bu dünyâyı değiştir, yâ İlâhî, başka dünyâ yap!

1. *Defter-i pîr-i mugaan*: meyhanecinin defteri, (Şair, veresiye içtiğini anlatmak istiyor). *Mest-i lâ-ya'kil*: akli başından gitmiş, kendini kaybetmiş sarhoş. *Kevser*: Cennetteki bir ırmak.

2. *Hâric*: dış, dışarda. *Mahşer*: kıyamet gününde yeniden dirilenlerin toplandığı yer. *Celb etmek*: getirmek, getirtmek. *Kemâl-i kudret*: eksiksiz güç. *Yâ İlâhî*: ey Tanrım.

3

Aman verme, İlâhî, kimseye rûmî Mayıs beşte,
Asıl kimdir bu mülkün sâhibi yıldızla isbât et;
Kudurdu, sığmıyor kuyruksuz insanlar bu dünyâya
Şu kuyruksuzları kuyruklu yıldızla mücâzât et.

4

Ölürsem gam yemem birlikte erbâb-ı maârifle,
Fakat pek güç gelir gitmek papazlarla, hahamlarla;
Eğer kuyruklu yıldız kuyruğuyla himmet eyleirse
Ne âlâ yolculuktur madmasellerle, madamlarla.

3. *Mücâzât etmek*: cezalandırmak.

4. *Erbâb-ı maârif*: bilgi sahipleri, bilgili kimseler. *Himmet eylemek*: çaba göstermek.

5

Nihâyet millete kuyruklu yıldız koştı imdâda,
Geri kaldıkça kaldık, anların zu'munca serkeştik;
Terakkîde yetiştik Avrupa akvâmına işte,
Bugün mahşer yolunda biz dahi anlarla birleştik.

6

Cümlemiz birden atılmak isteriz âğuşuna,
Gel, behey kuyruklu yıldız, himmet et her bir kula;
Biz uzaktan seyre baksak da kanâat eyleriz,
Beş Mayısta sâye salsın kuyruğun İstanbul'a.

5. *Anlar*: onlar. *Zu'mı*: sanı, zan. (*Anlar zu'munca*: onların sanısına göre).
Akvâm: kavimler, uluslar.

6. *Cümlemiz*: hepimiz. *Âğuş*: kucak. *Kanâat etmek*: yetinmek. *Sâye*: gölge.

Ecel geldiyse pervâ eylemem kuyruklu yıldızdan,
 Buyursun, hâzırım, Rabbimde aff ü merhamet çoktur;
 Fakat zevcemle birlikte ölüm pek güç gelir, eyvâh!
 Demek mahşerde de ondan- benimçün kurtuluş yoktur.

Bilemem devr-i teceddüd mü, tebeddül mü nedir,
 Komşular sivrisinekle değışirler arıyı;
 Yerine tâze getirdim yaparak tensîkaat,
 Kadronun hâricine ben de çıkardım karıyı.

7. *Pervâ eylemek*: korkmamak, çekinmemek. *Aff ü merhamet*: af ve acıma.

8. *Devr-i teceddüd*: yenileşme devri. *Tebeddül*: değışme. *Tensîkaat*: yeniden düzenleme, bu iş için memuru kadro dışında bırakma. *Hâric*: dış. (Eşref, bu kıtada, eski karısı Hatice'nin üstüne Kıbrıslı Huriye'yi aldığını anlatıyor).

Çille çektim bir zaman kuyruksuzundan Yıldız'ın,
 Nâgihânî öyle çarpıldım ki hâlâ sersemim;
 Gelse bin kuyruklu yıldız ba'demâ korkar mıyım
 Çünkü açlıktan cihanda çoktan ölmüş âdemim.

10.

Sordu kuyrukludan ahvâlini arzın melekût,
 «Her taraf parlamış envâr-ı maârifle» dedi,
 Sıra Türkiyye'ye geldikte, mübârek dedi ki:
 «Yetmiş altı sene evvel bu yine böyle idi.»

9. *Çille*: çile. *Yıldız*: II. Abdülhamit'in oturduğu Yıldız semti. *Ba'demâ*: bundan sonra.

10. *Ahvâl*: hâller, durumlar. *Arz*: dünya. *Melekût*: melekler. *Envâr-ı maârif*: bilgi ışıkları.

İkinci Kısım

Kuyruğuyla küreyi okşamadı,
Âh kim olmadı kısmet ölmek;
Biz züğürt kullarına dünyâda
Demek Allah daha çok çektirecek.

Meclis-i Meb'ûsan

Meşrutîyet devrinin çoğu görgüsüz ve bilgisiz kişilerden birleşik ilk Meclis-i Mebusân'ını anlatan bu şiir, Cumhuriyet devrinde *Eyref'in Meclis-i Meb'ûsânı yahut Mahsûl-i Hayâli* başlığı altında yayınlanmıştır («*Vakit*» gazetesi, 7 kasım - 5 aralık 1928, sayı: 3892 - 3919). Genel olarak dörder dizelik kıtalarla yazılmış; olup, araya, mesnevi biçimiyle yazılmış iki parça; onlar dışında, nesirle yazılmış parçalar da eklenmiştir.

Sadedden Evvel

1

İd-i hürriyyeti tebrik ederim ihvâna,
Bu değil millet için doksan üç'ün ihsânı;
Kapısı öyle kolaylıkla kapanmaz, zîrâ
Zorla açtık bu sefer Meclis-i Meb'ûsân'ı.

2

Var lüzûmu bize Meclis-i Meb'ûsân'ın,
İçine dâhil olanlar ne olursa olsun!
Doksan üç vak'asını eylemesin de tanzîr,
Yüzde doksan üçü isterse e[şek]le dolsun.

1. *İd-i hürriyyet*: özgürlük bayramı. *İhvân*: eş-dost. *Doksan üç*: ilk Meclis-i Mebûsân'ın açıldığı 1293 (7 mart 1877) yılı; söz konusu Meclis, 1295 yılında II. Abdülhamit tarafından kapatılmıştır (13 şubat 1878). *İhsan*: lûtf, bağış.

2. *Dâhil olmak*: içine girmek. *Tanzir eylemek*: benzetmek, benzerini yapmak.

«Nasıl meb'ûs olurlar ibtidâî görmeden tahsîl?»
 Deyenler beyt-i âtîyi duyup azçok emîn oldu:
 Mahâkimden kıyâs et, sanki meb'ûsân-ı asrın da
 İçinden altısı hey'et, kusûru sâmiîn oldu.

Ehlini seyr ederek echel-i meb'ûsânın
 İlm ü fen dillerine vird olur inşâ-allah!
 Boş oturmaz, çalışır Meclis olunca ta'tîl,
 Çoğu mekteblere şâkird olur inşâ-allah!

3. *İbtidâî tahsîl*: ilkokul öğrenimi. *Beyt-i âtt*: aşağıdaki beyit. *Mahâkim*: mahkemeler. *Kıyâs etmek*: karşılaştırmak. *Meb'ûsân-ı asr*: bu zamanın milletvekilleri. *Hey'et*: kurul. *Kusûr*: geri kalan. *Sâmiîn*: dinleyiciler.

4. *Echel-i meb'ûsân*: milletvekillerinin en cahili. *Dillerine vird olmak*: dillerine dolanmak. *Şâkird*: öğrenci.

Devr-i istibdâd mahv etti sanırken büsbütün,
 Haylı âdem çıktı meb'ûs oldu meydâna bugün;
 Bilmeyenler çoksa da birkaç bilenden öğrenir,
 Böyle mevki'lerde bedbîn olmayın Allah için!

Saded

Geri aldık bi-izn-illâh Kaanûn-ı Esâsî'yi
 Ki mûcidlikle olduk mazhar-ı tahsîni dünyânın;
 Dedim târîhini bir düştü evvel, bir daha düşmez;
 Açıldı Meclis-i millet, kapandı çeşmi a'dânın.
 (1326)

5. *Bedbin*: karamsar.

6. *Bi-izn-illâh*: Tanrının izniyle. *Kaanûn-ı esâsî*: anayasa. *Mûcid*: icat eden, yeni bir şey meydana getiren. *Dünyânın mazhar-ı tahsîni olmak*: dünyaca beğenilmek. *Çeşm-i a'dâ*: düşmanların gözü.

İntihâbâta çıkardım her yere efkârımı,
 Sûret-i hâli hayâlâtımda temsîl eyledim;
 Topladım ârâsını sandûka-i vicdânımın,
 Bârek-allah, işte meb'ûsânı teşkil eyledim:

7. *İntihâbât*: seçimler. *Efkâr*: düşünceler. *Sûret-i hâl*: halin dış görünüşü. *Hayâlât*: hayaller. *Ârâ*: oylar. *Sandûka-i vicdan*: vicdan sandığı, vicdanın seçim sandığı. *Bârek-allah*: Tanrı mübarek etsin. *Meb'ûsân*: milletvekilleri.

Meb'ûsân Listesi

- 8 Kör topal toplandı meb'ûsânımız,
Bir tarafta kalmadı noksânımız.
- 9 Meclis'e dizdim büyük küpler gibi,
Arz-ı endâm ettiler gibi,
- 10 Bâzısından tâze çıkmıştır potur,
Yan bakar, dersin: «Efendi, düz otur!»
- 11 Bâzısı bağdaş kurup der: «Merhabâ!
Nerde kaldı kahveci Mercan Ağa?
- 12 İstiyor içmek gönül bir nargile,
Gelmedi hâlâ sokaktan hergele!»
- 13 Şöyle diz çökmüş yere bir dîgeri,
Der ki: «Gelsin, isterim Ser-askeri!»
- 14 Solda bir meb'ûs kav çakmak çakar,
Sağda bir âzâ soyunmuş bit bakar,
- 15 Bâzısı kürsîde nutk îrâd eder,
«Handa aç kaldım!» diye feryâd eder.
- 16 Şimdi görse derdi Veysî, Nergisî:
«Oldu Meb'ûsân bir tip sergisi.»

15. *Nutk îrâd etmek*: nutuk söylemek.

16. *Veysî* (1561 - 1628), *Nergisî* (1592? - 1635): Divan edebiyatının ünlü ne-sircileri.

- 17 Ey ahâli! yok duhûliyye, girin,
Her vilâyetten getirdim, seyr edin!

Melis-i Meb'ûsân Reîs-i Muvakkatinin Nutk-i Manzûmu

- 18 Arkadaşlar, haydi yek-âvâz olun,
Bir sürü gûyâ kümeste kaz olun;
19 Bir ağızdan bağıışın «millet!» diye,
«Bin yaşa ey şanlı hürriyyet!» diye;
20 Bin gürültü, bin şemâtet eyleyin,
Câ-be-câ izhâr-ı hiddet eyleyin;
21 Eyleyin yek-digere birden hücûm,
Böyle taşkınlıklara vardır lüzûm.
22 Avrupa meclislerinde kaaide:
Yok sükûnetle geçerse fâide;
23 Hangi işte olsa kavgaa, sâmiîn
Öyle işlerde olur gaayet emîn;

17. *Duhûliyye*: giriş parası.

18. *Yek-âvâz olmak*: hep bir ağızdan bağırarak.

20. *Şemâtet*: şamata, kuru gürültü. *Câ-be-câ*: yer yer. *İzhâr-ı hiddet eylemek*: öfke göstermek, öfkelenmek.

21. *Yek-diger*: biri öbürüne, birbirine.

23. *Sâmiîn*: dinleyiciler.

- 24 Hangi bir iş olsa kavgaasız geçen
Dâimâ eyler ahâlî sû-i zan.
25 Haydi siz de öylece kavgaa edin,
Türklüğü lâkin güzel icrâ edin.
26 Uğraşırken siz, binâ sarsılmalı,
Pantolon, setre, yelek yırtılmalı.
27 İndirin yek-dîgere şaplakları,
Aşk edin tâ enseye tırnakları.

- 28 Defter-i yek-dîgeri cebren dürün,
Bâzı meb'ûsu boğarken öldürün.

Bu sırada meb'ûslar birbirini boğmaya kıyâm ederlerse de, taraf-ı riyâsetten men' olunarak nutka devâm edilir:

- 29 İstirâhat eyleyin beş altı gün,
Her zaman hâzır size böyle düğün.

24. Sû-i zan: kötü düşünce besleme, kötü sanma.

25. Defter-i yek-dîger: birbirinin defteri. Cebren: zorla.

- 30 Arkadaşlar söylesin hâcâtını,
İsteriz hep mülkün islâhâtını.
- 31 Şâirâne kıt'alar inşâd edin,
İhtiyâcâtı içinde yâd edin.
- 32 Eyleyin eş'âr ile arz-ı hüner,
Görse tahsîn eylesin Âşık Ömer;
- 33 Şi'riniz olsun serâpâ dil-firîb,
Vecde gelsin gûş edip Âşık Garîb.
- 34 Hepsi imlâ yanlışıyle dolmasın,
Yüzde doksandan ziyâde olmasın.
- 35 Söyleyin, yazsın zabıt kâtibleri,
Siz dönün lââyık olan sağdan geri.

Ber-mûcib-i ihtâr söylenilen eş'âr ber-vech-i âtî ilân ve izhâr olur:

30. *Hâcât*: gerekli görülen şeyler. *Mülk*: memleket.

31. *İnşâd etmek*: yüksek sesle şiir okumak. *İhtiyâcât*: ihtiyaçlar.

32. *Eş'âr*: şiirler. *Arz-ı hüner eylemek*: hüner göstermek. *Tahsîn eylemek*: beğenmek. *Âşık Ömer* (? - 1707): ünlü halk şairi.

33. *Serâpâ*: baştan sona kadar, baştan başa. *Dil-firib*: gönül avlayan, gönül eğlendiren. *Âşık Garib* (XVII. yy.): halk şairi ve ünlü halk hikâyesi kahramanı.

Reîs-i Sâni

Eyledik cebren temellük mülk-i Meşrûtiyyet'i,
 Hepsine millet henüz verd-i emel dikmektedir;
 Pek güzel biçtik vatanda câme-i hürriyyeti,
 Ma'rifet şimdi mahâretle güzel dikmektedir.

Bitlis Meb'ûsu

Eski bir kartalıdır lâşe-i istibdâdın,
 Bunu ürkütmek için Bitlis'e bir el uzatın;
 Başka şey istemeyiz Meclis-i Meb'ûsân'dan:
 Şimdi vâlî bulunan Tâhir-i nâ-pâki atın.

Kürsî-i hitâbetin sağ tarafında oturup demet demet ketenhelvası yemekte olan on kadar meb'ûs reîsin nazar-ı dikkatini celb etmekle, huzûruna çağırıp «Siz bir şey iste-

36. *Temellük* eylemek: sahip olmak. *Mülk-i meşrûtiyyet*: meşrutiyet ülkesi; meşrutiyet malı. *Verd-i emel*: emel gülü. *Câme-i hürriyyet*: özgürlük elbisesi.

37. *Lâşe-i istibdâd*: istibdat leşi. *Tâhir-i nâpâk*: kirli Tahir, (*Tâhir*: temiz).

miyorsunuz. Millet sizden ne istifâde edecek? Bu yediğiniz helva nedir?» deyince, meb'ûslar hep bir ağızdan aşağıdaki kıt'ayı okumağa başlarlar:

38

Cehlimiz varsa da, Allah büyüktür, kalmaz
Âhımız körler ile kelde de inşâ-allah!
Bizi meb'ûs yapan müntahib-i sâniler
Kör olur da görürüz beldede inşâ-allah!

39

Van Meb'ûsu

Van gölünde ba'demâ yevmî vapurlar işletin,
Köylere gölden gider arkadaşlardan çoğu;
Dört sene sonra bitince müddeti âzâlığın
Orda hammallık ederler arkadaşlardan çoğu.

38. *Cehl*: cahillik, bilgisizlik. *Müntahib-i sâni*: ikinci seçmen.

39. *Ba'demâ*: bundan sonra. *Yevmî*: her gün, günlük.

Bir onbaşı takımı kadar meb'ûs kapının yanında helva sohbetinden, velîme cem'îyyeti taâmının lezzetinden bahs etmekte oldukları cânib-i riyâsetten yarım-yamalak işitilmekle bunları yanına çağırıp ulûm-i ictimâîyyenin hangi bahsinden konuştukları soruldukta, borazan gibi hepsi bir ağızdan kıt'a-i âtiyyeyi söylemişlerdir:

40

İ'tirâf-ı acz için geldik huzûra, yâ reîs,
Mübtedî bir milletin mahsûl-i mehd-ârâsıyız;
Nerdeyiz? Nerde ulûm-i ictimâîyye? Aman
Pek sıkıştırma, bin üç yüz yirmi dört âzâsıyız.

41

Mamuretülaziz Meb'ûsu

Eşkîyâ kesretçe meb'ûsânımızdan fazladır,
Etmeyin iğmâz ile aldırmamazlık, aldırın;
Oynamaz bir ipte bin canbaz, rezâlet çıkmasın,
Millete kâfîsiniz siz, eşkîyâyı kaldırın.

40. *İ'tirâf-ı acz*: beceriksizliğin itirafı. *Huzûr*: ön, kat. *Mübtedî*: yeni başlayan, acemi. *Mahsûl-i mehd-ârâ*: turfanda ürün. *Ulûm-i ictimâîyye*: toplumsal bilimler, toplumbilim. *Bin üç yüz yirmi dört âzâsı*: 1908'de seçilen milletvekilleri.

41. *Kesret*: çokluk. *İğmâz etmek*: gözyummak, görmezlikten gelmek-

Bu sırada bir köşede afyon tiryakisi gibi düşünmekte olan yirmi kadar meb'ûsu reis yanına çağırarak her birisini nazar-ı hakaretle süzdükten sonra: «Siz ne idrâksiz adamlarsınız! Görmüyor musunuz ki herkes meb'ûs olduğu vilâyetin ihtiyâcâtından bahs ediyor. Siz buraya gelmektense memleketinizde kalıp işinizle gücünüzle uğraşsanız daha hayırlı olurdu!» demesinden münfail olan meb'ûslar müttehid-ül-lisân olarak aşağıdaki kıt'ayı söylerler:

42

Dört sene sonra görünmez oluruz Meclis'te,
O zaman kıymetimiz yükselir inşâ-allah!
Memlekette oluruz müntehib-i sâni de,
Buraya bizden eşekler gelir inşâ-allah!

VII

Bergüzâr

Eşref, bu eseri, hayattaki görgü ve deneylerinden edindiği ahlâk ve toplum kurallarını oğlu Mustafa [Şatım]'e öğretmek amacıyla yazmıştır. Bütün kıtalar, insanın insanla ve toplumla olan ilişkileri üzerine söylenmiş, çoğu ciddi, bir ikisi yergili öğütlerdir. Cumhuriyet devrinde *Eşref'in Bergüzârı* adıyla yayınlanmıştır («*Vakit*» gazetesi, 6 aralık 1928 - 18 ocak 1929, sayı: 3920 - 3962). Bütünü 44 kıtadır.

1

Bundaki sözler medâr-ı iftihârımdır benim,
Çünkü oğlum Mustafâ'ya bergüzârımdır benim.

2

İngiliz, Alman, Fransız dillerinden bir dili
Öyle öğren kim duyanlar ecnebî zanneylesin;
Şarka garbın fikrini nakl et, seni seyr eyleyen
Âdetâ Kant'ın çırağ-ı mektebi zanneylesin.

1. *Medâr-ı iftihâr*: övünme sebebi. *Bergüzâr*: anılmak üzere verilen armağan, anmalık.

2. *Kim*: ki. *Kant* (1724 - 1804): Ünlü Alman filozofu. *Kant'ın çırağ-ı mektebi*: Kant'ın okulunun çırağı.

Ömrü, hissetmeyenin rü'yâdır,
 Hisseden huld-i hakîkatte yaşar;
 Ka'rına, meddine bakma ömrün,
 Kişi hissettiği nisbette yaşar.

Hıfz-ı sihhat ile âlemde tedâvî edecek
 Her zaman kendisidir kendisini insânın;
 Doktorun hastalara verdiği ekser reçete
 Sanki celbiyyesidir mahkeme-i kübrânın.

3. *Huld-i hakikat*: gerçeğin cenneti. *Ka'r*: deniz, kuyu gibi şeylerin derin dibi. *Medd*: uzunluk (*Ka'rına, meddine bakma*: derinliğine, uzunluğuna bakma). *Kişi hissettiği nisbette yaşar*: karşılaştırınız: «İnsan âlemde hayâl ettiği müddetçe yaşar» (Yahya Kemal Beyatlı, *Deniz Türküsü*)

4. *Hıfz-ı sihhat*: sağlığı koruma. *Ekser*: en çok, çoğu. *Celbiyye*: celp kâğıdı, çağrı kâğıdı. *Mahkeme-i kübrâ*: ulu mahkeme, (Kıyamet günü kurulacak olan tanrısâl mahkeme).

VIII

Çeşitli Kıtalar

1

Eylemem ölsem de kizbi ihtiyâr,
Doğruyu söyler gezer bir şâirim;
Bir güzel mazmun bulunca, Eşrefâ!
Kendimi hicv eylemezsem kâfirim.

(«Eşref» gazetesi, 1325/1909, sayı: 16)

2

Rû-yi hürriyyet otuz yıldır harâm oldu bana,
Hoş geçirsem bari bundan sonraki eyyâmımı;
Tek dilensem de esîr-i Bâb-ı Âlî olmasam,
Zîr-i tevcihâtta sürsem çıkarsam nâmımı.

(«Edeb Yahu» gazetesi, 1324, sayı: 5)

1. *Kizb*: yalan. *İhtiyâr etmek*: seçmek, kendi isteğiyle davranmak. *Mazmun*: anlam, kavram. *Eşrefâ*: ey Eşref. *Hicv eylemek*: yermek.

2. *Rû-yi hürriyyet*: özgürlüğün yüzü. *Eyyâm*: günler. *Zir-i tevcihât*: verilen rütbeleri bildiren yazının altı.

Öyle ser-mest-i mey-i hürriyyet oldu memleket,
Her taraf mahşer gibi bir velvele hâlinededir;
Hazret-i Allah hayr etsin heman encâmını,
Sallanır lâ-yenkati' bir zelzele hâlinededir.

(«Eşref» gazetesi, 1325/1909, sayı: 2)

Bu kıta, Abdülhamit'in tahttan indirilip Selânik'e sürülmesi üzerine söylenmiştir.

Sen ey Hâkaan-ı mahlû', her ne derlerse alındırma,
Muacciz bir misafirmiş gibi yerleş Selânik'te;
Sakın haa pâyitahta [dönme]ler döndürse de dönme,
Münâfık bir muhâcirmiş gibi yerleş Selânik'te.

(«Eşref» gazetesi, 1325/1909, sayı: 14)

3. *Ser-mest-i mey-i hürriyyet*: özgürlük şarabının sarhoşu. *Velvele*: gürültü. *Encâm*: son. *Lâ-yenkati'*: kesintisiz, aralıksız, sürekli.

4. *Hâkaan-ı mahlû'*: tahttan indirilmiş padişah. *Muacciz*: rahatsız eden, bıktıran. *Münâfık*: arabozan.

Aşağıdaki iki kıta (5, 6), Eşref'in Meşrutiyet devrinde atandığı Adana Vali muavinliği kadrosunun kaldırılması yüzünden, açıkta kalması dolayısıyla söylenmiştir.

Lâğv olunmaz mı muâvinlik, beni vâlî bile
Yapsalar vâlîlere birden bu tatbîkaat olur;
Ric'at eyler nısfı kadro hâricinde mahşere,
Girmiş olsam Cennet-i a'lâda tensîkaat olur.

(«Musavver Eşref» dergisi, 1325, sayı 9/35)

Kör kader sâikımız oldukça
Atlı girsek hana harlı çıkarız,
Bizde oldukça bu baht-ı nâsâz
Hızr-ı görsek de zararlı çıkarız.

(«Musavver Eşref» dergisi, 1325, sayı 9/35)

5. *Tatbîkaat*: uygulama. *Ric'at eylemek*: gerilemek, çekilmek, geri kaçmak. *Nısf*: yarı. *Hâric*: dış. *Mahşer*: kıyamet gününde yeniden dirilenlerin toplanacağı yer. *Tensîkaat*: düzenleme, bu maksatla memuru kadro dışı bırakma.

6. *Sâik*: götürün. *Har*: eşek. *Baht-ı nâsâz*: uygunsuz talih.

7.

İstikaametden udûl ettirmedi vicdânımı
Kim muvaffak olmadık vaktiyle cem'-i servete,
Olmayan hatt-ı hatâsı eski bir defter gibi
Devr olunduk devr-i istibdâddan hürriyyete.

(«Musavver Eşref» dergisi, 1325, sayı: 11/37)

8

Hizmet etmek isterim kayd-ı hayât ile, fakat
Gönlümün meyli ne beylik, ne paşalıktadır;
İhtiyârım, geldi emvâta karışmak demleri:
Son ümîdim Meclis-i Âyân'a âzâlıktadır.

(«Musavver Eşref» dergisi, 1325, sayı: 10/36)

7. *İstikaamet*: doğruluk, doğru davranış. *Udûl ettirmek*: saptırmak, yoldan çıkarmak. *Kim*: ki. *Cem'-i servet*: servet toplama. *Hatt-ı hatâ*: yanlış yazı.

8. *Kayd-ı hayât*: yaşadığı sürece, ölünceye kadar. *Meyl*: eğilim. *Emvât*: ölümler. *Dem*: zaman. *Meclis-i Âyân*: senato.

Biz getirdik şarka son nevzâd-ı meşrûtiyyeti,
Kaldı yâd ellerde ammâ girmeden üç yaşına;
Öyle ırgatlardan olduk bâğ-ı hürriyyette ki
Biz yetiştirdik gülü, eller takındı başına.

(Şair Eşref oğlu Mustafa Şatim, *Şair Eşref'in Hayatı*, İzmir 1943)

Bu kıta, İzmit'te yayılan öldürücü bir hastalık dolayısıyla söylenmiştir.

Gitse Azrâîl lâyıktır dese Allaha kim:
Hastalarda şûrb-i semmiyyât ile diş kalmadı,
Fahr-i âlem aşkına artık tekaaüd et beni,
Çünkü doktorlar çoğaldı, bence bir iş kalmadı.

(«Eşref» gazetesi, 1325/1909, sayı: 2)

9. *Nevzâd-ı meşrûtiyyet*: meşrutiyet denen çocuk. *Yâd*: yabancı. *Bâğ-ı hürriyyet*: özgürlük bahçesi.

10. *Kim*:ki. *Şûrb-i semmiyyât*: zehirleri (zehir gibi acı ilâçları) içme. *Fahr-i âlem*: dünyanın övündüğü kimse, Muhammed peygamber.

Edebiyyât-ı atıkayla cedîde bir mi?
 Eskilerde ne kadar olsa tekellûf çoktur;
 Gerçi ben bîtarafım, sorsalar ammâ ki derim:
 Bizde şimdi yeniler eskilerinden boktur.

«*Musavver Eşref*» dergisi, 1325, sayı: 1/27)

Meşrutiyet devri hakkında yazılmış bulunan aşağıdaki kıtalar, *Eşref'in Külliyyatı* (1928) adlı eserden alınmıştır.

Bu kıtayı, Meşrutiyet devrinde, kızının ölümü üzerine yazmıştır.

Ol kadar döktüm ki yaş esnâ-yı istibdâdda,
 Vakt-i hürriyyette dîdem başka bir nem almamış;
 Öldü evlâdım bugün, yok bende hâlâ ağlamak,
 Ağlamakçün gözlerimde gaalibâ nem kalmamış.

11. *Edebiyyât-ı atika*: eski edebiyat. *Edebiyyat-ı cedide*: yeni edebiyat. *Teke-lüf*: özentî. *Bitaraf*: tarafsız, yan tutmayan.

12. *Dide*: göz.

Her iki koldan bizimçün tecrübe oldu nasîb,
 Anladık ma'nâsını süfliyyetin, ulviyyetin;
 Dest-i istibdâdı da gördü zavallı ensemiz,
 Bârek-allah! sillesi kuvvetli Meşrûtiyyet'in.

Biri gûyâ demirdendir, biri altundan ma'mûl,
 Cevâbım şimdilik böyle, eğer lâzımsa ciddiyyet:
 Biri boynumda hâlâ, sıkletinden bî-haber sanma,
 Ağır zencîr-i istibdâddan zencîr-i hürriyyet.

13. *Süfliyyet*: alçaklık, bayağılık. *Ulviyyet*: yükseklik. *Dest-i istibdâd*: istibdadın eli. *Bârek-allah*: Allah mübarek etsin.

14. *Ma'mûl*: imal edilmiş, yapılmış. *Sıklet*: ağırlık. *Bî-haber*: habersiz

Bu kıta, Meşrutiyet devri sansürü hakkında söylenmiştir.

Hem sözü, hem fikri nâsın kontrol altındadır,
Kimseler Türkiyye’de bu hâle mâni’ olmuyor;
Eskiden derlerdi ki: «Gümrük alınmaz lâftan»,
Şimdi sansör yüzde yüz gümrükle kaani’ olmuyor.

Bizdeki san’atı taklîd edemez Avrupalı,
Sanma aheng-i umumîye bu hey’et kapılır;
Milletin ağzı açıldıkça kilit vurmak için
Bâb-ı Âlî’de ne san’atlı anahtar yapılır.

15. Nâs: halk.

Bu kıta, «ana» yerine, şaka olsun diye, her vakit «mana» diyen Selâhattin Bey adındaki bir memurun, Meşrutiyet devrinde siyasal düşüncelerinden dolayı işinden çıkarılması üzerine söylenmiştir.

Vakt-i istibdâdda söz söylemek memnû' idi,
Ağlatırdı ağzını açsan hükûmet mananı;
Devr-i hürriyyetteyiz şimdi, değişti kaaide:
Söyletirler evvelâ, sonra s..erler ananı.

Gûyâ elektriktir hürriyyetin ziyâsı,
Kullanmayı bilenler eyler evi münevver;
Bilmeksizin ederse iş'âle kinî tasaddî,
Hem kendisi olur kül, hem ev yanar berâber.

18. *Münevver*: aydınlık, aydın. *İş'âl*: alevlendirmek. *Tasaddî etmek*: bir işe başlamak, girişmek.

Bu kıta, birçok kimselerin, İttihat ve Terakki Cemiyet'ine, onun ne olduğunu bilmeden girmeleri ve Eşref'i de girmeye teşvik etmeleri üzerine yazılmıştır.

Rahm-i mâderden beri bir âşık-ı hürriyyetim,
Doğduğum günden beri müştâk-ı meşrûtiyyetim;
Öyle «on temmûz»dan sonra girenlerden değil,
Hak bilir ki ben kadîmen dâhil-i cem'iyyetim.

Bu kıta, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Abdülhamit hafiyetlerinin de girmesi dolayısıyla yazılmıştır.

Hizmet etmek devr-i istibdâd ile hürriyyete
Her kula olmaz müyesser, ihtidâ etmek gibi;
Tûl-i müddet küfr ile imrâr edip de ömrünü,
Bir şehâdetle sonunda cennete gitmek gibi.

19. *Rahm-i mâder*: ana rahmi. *Müştâk-ı meşrutiyyet*: meşrutiyeti özlemiş. *Kadimen*: eskiden.. *Dâhil-i cem'iyyet*: cemiyete girmiş.

20. *Müyesser*: kolaylıkla meydana gelen. *İhtidâ etmek*: doğru yola girmek, İslâmlığı kabul etmek. *Tûl-i müddet*: uzun zaman. *İmrâr etmek*: geçirmek.

Bu kıta, Meşrutiyet devrinde yapılan bir memur «tensikat»ı dolayısıyla yazılmıştır.

İttihâd üzre anâsır toplanıp bir noktada,
Sarf-ı himmetle garazsız mülkü ihyâ etmeli;
İçlerinden kovmak üzre birtakım alçakları,
Önce tensikaatı cem'iyet'te icrâ etmeli.

Bu kıta, Meşrutiyet devrinde çıkan bir Bâbîâli yangını üzerine yazılmıştır:

Bâb-ı Âlî eski bir enkaaz-ı istibdâd idi,
Böyle yangınlar devâm etsin, bununla bitmesin;
Hepsini şemşîr-i hürriyyetle tecdîd eyleriz,
Üstümüzden Rabbim «istikrâz»ı eksik etmesin.

21. *Anâsır*: unsurlar, öğeler (burada: Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çeşitli uluslar). *İhyâ etmek*: canlandırmak. *Tensikaat*: düzenleme, bu maksatla memuru işten çıkarma.

22. *Enkaaz-ı istibdâd*: istibdat yıkıntısı. *Şemşîr-i hürriyyet*: özgürlük kılıcı. *Tecdîd eylemek*: yenilemek. *İstikrâz*: borç alma.

Meşrutiyet devrinde, memlekette âsaiş bozulmuştu. Bu kıta, Çakıcı'nın, İzmir'de İttihatçılardan birine gönderdiği bir meklup dolayısıyla, Çakıcı ağzından yazılmıştır.

İ'tirâf-ı acz edip bizden hükûmet çekti el,
 Sâyenizde biz de artık nâil-i hürriyyetiz;
 İttifâk üzre temâs etsek nolur yek-dîğere?
 Aynı biz de siz gibi dağlarda bir cem'iyyetiz.

23. *İ'tiraf-ı acz etmek*: âcizliği itiraf etmek. *Nâil-i hürriyyet*: özgürlüğe kavuşmuş. *Yek-dîğere*: birbirine.

BİLGİ YAYINLARI

1. Ingmar Bergman YABAN ÇİLEKLERİ Tezer Sümer
2. Jean Tardieu SEKİZ OYUN Yıldırım Keskin
3. Cahit Atay KARALARIN MEMETLERİ
4. Cahit Atay SULTAN GELİN
5. Albert Camus SANATÇI VE ÇAĞI Yıldırım Keskin
6. Oppenheimer BİLİM VE SAĞDUYU Onur Öymen
7. Turgut Özakman DUVARLARIN ÖTESİ
8. A. de Saint-Exupéry KÜÇÜK PRENS Cemal Süreya - R. Tomris
9. Güner Sümer BOZUK DÜZEN
10. Orson Welles YURTTAŞ KANE Nijat Özön
11. Giovanni Guareschi DON CAMILLO VE ŞEYTAN Yurdakul Fincancı
12. Güngör Dilmien MİDASIN KULAKLARI
13. Friedrich Dürrenmatt DURUŞMA GECESİ Cenap Yılmaz
14. Anton Çehov TÜTÜNÜN ZARARLARI
BİR EVLENME TEKLİFİ
AYI
SAYFIYEDE YAZ Yılmaz Gruda
15. Yakup Kadri Karaosmanoğlu SODOM VE GOMORE
16. Albert Camus BİR ALMAN DOSTA MEKTUPLAR Suat Tuygan
17. Cahit Atay PUSUDA
18. Aisopos EZOP MASALLARI Tarık Dursun K.
Desenler: Aslı - Turhan Selçuk
19. Gustave Janouch KAFKA İLE KONUŞMALAR A. Turan Ofıazoğlu
20. Akutagava RAŞOMON Tarık Dursun K.
21. Pudovkin SİNEMANIN TEMEL İLKELERİ Nijat Özön
22. Yakup Kadri Karaosmanoğlu HÜKÜM GECESİ
23. Ingmar Bergman YEDİNCİ MÜHÜR A. Turan Ofıazoğlu
24. Marguerite Duras MODERATO CANTABILE Bertan Onaran
25. Albert Schweitzer ÇOCUKLUĞUM VE GENÇLİĞİM Yurdakul Fincancı
26. Antonioni GECE Ülkü Tamer
27. D. H. Lawrence ANKA KUŞU Akşit Göktürk
28. Truman Capote TIFFANY'DE KAHVALTI Meral Alakuş
29. Bertrand Russell DÜNYA GÖRÜŞÜM Cenap Yılmaz
30. Aziz Nesin MEMLEKETİN BİRİNDE HOPTİRİNAM
31. Friedrich Dürrenmatt YUNANLI BİR KIZ ARANIYOR Akşit Göktürk
32. Cevdet Kudret DİLLERİ VAR BİZİM DİLE BENZEMEZ
33. André Bazin ÇAĞDAŞ SİNEMANIN SORUNLARI Nijat Özön
34. ON KISA OYUN Türkçesi: Ülkü Tamer

Toplumsal yergi ile toplumsal mizah, baskılı yönetimlerin yol açtığı bunalımların yoğunlaştığı dönemlerde doğar ve gelişir. Nasıl ki, II. Abdülhamit devri, Eşref'in; Atatürk'ten sonraki on iki yıllık tek parti baskısı Aziz Nesin'in yetişmesini hazırlamıştır. Sanatçımız kendi devrinden etkilenmiş ve o devire kendi damgasını basmıştır. Bu bakımdan, edebiyatımızı dolduran isim kalabalığı ilerdeki yüzyıllarda dökülüp unutulduktan sonra dahi, onun, etkisini ve ününü sürdürüp sanatçılarımızın mutlu azınlığı arasında yer alacağını umabiliriz. Yazı hayatına atılışının üzerinden aşağıyukarı yüz yıl geçtiği halde, canlılığını hâlâ koruyan, bugün aramızda yaşayanlardan bize daha yakın görünen Eşref, böyle bir olasılığı haklı göstermektedir. Kitabın başındaki inceleme yazısında ayrıntılı olarak belirtildiği gibi, bugün —«insan hakları» konusu başta olmak üzere—

HAPS İLE, NEFY İLE, İŞKENCE İLE ÖMRÜ GEÇER,
İŞTE TÜRKİYE'DE ŞAİR OLANIN HÂLİ BUDUR.

hâlâ onun eğildiği sorunlarla uğraşıyoruz. Bu bakımdan, ona, «çağdaşımız Eşref» demek yerinde olur. II. Abdülhamit ve Meşrutiyet devirlerinin toplumsal ve siyasal baskılarına başkaldıran; bütün ezici, gerici ve çıkarıcı güçlere karşı kalemini bir silâh olarak kullanan ve bu yüzden ömrünün büyük bir kısmını hapis ve sürgünlerde geçiren Eşref, kendi devrine gelinceye kadar yergiyi sanat alanında hep ikinci uğraş olarak alan sanatçıların tutumunun tersine, onu, tek uğraş olarak seçmiş; böylece, yergi türünü bağımsız bir edebiyat dalı hâline getirmiştir.

Bu eserde, Eşref'in bütün kitaplarından ve kitapları dışında kalan şiirlerinden seçilen en güzel parçalar toplanmış; Cevdet Kudret'in hazırladığı bir inceleme yazısıyla açıklama notları esere eklenmiştir.